

/ 68

चांदोबा

जन्मशताब्दीच्या वेळी

लोकनायकाचे पुण्यस्मरण

युंदा भारतांत लोकनायक जयप्रकाश नारायण यांची जन्मशताब्दी साजरी केली जात आहे.

त्यांचा जन्म ११ ऑक्टोबर १९०२ला बिहार-मधल्या सितबदियारा गावांत झाला. जेव्हा ते पाठशाला कॉलेजमध्ये शिक्षित होते, तेव्हा स्वातंत्र्य आंदोलनाच्या गुप्त बैठकींना ते हजर राहात असत. तिथेच या विद्यार्थ्यांना नेत्यांची भाषणे ऐकून देशभक्तीची प्रेरणा मिळाली. कॉलेजचे शिक्षण पूर्ण केल्यानंतर उच्च शिक्षणासाठी त्यांनी अमेरिकेला जायचा निश्चय केला. शिकताना ते मिळवण्यासाठी त्यांनी तिथल्या द्राक्षांचे मळे, उपाहारगृहे, कारखाने, इतकेच नव्हे तर कत्तलखान्यांतही काम केले. तिथे श्रमाच्या महत्वावरून श्रमिक वर्गाची दुःखे व अडचणी, यांची त्यांना जाणीव झाली. त्यांनी तिथे समाज-शास्त्राचा अभ्यास केला आणि समाजसेवेच्या आदर्श कल्पना घेऊन ते १९२९ साली भारतांत परत झाले.

भायदेशी आल्यानंतर गांधीजींच्या नेतृत्वाखाली त्यांनी काँग्रेसमध्ये प्रवेश केला. त्यांच्या मनांतला भारत देश असा होता की तिथे जन्माच्या आधारावर भेदभाव नसावा, कुणी लहानपोटे नसावेत, आणि राष्ट्रीय संपत्तीवर प्रत्येकाला समान अधिकार असावेत. ते लोकं राह्याचे नेते झाले आणि समाजवादाची एक नवी विचारधारा दाखवणारे एक प्रमुख विचारवंत, म्हणून जन्मतेसमोर आले.

विचारसरणीचे नेते काँग्रेसमधून बाहेर पडले व त्यांनी वेगळा पक्ष स्थापन केला. पण १९५२च्या पूर्वी पहिल्या सार्वजनिक निवडणुकांत हा पक्ष सत्तेवर आला नाही. तरीसुद्धा केंद्रीय सरकारांत सामील होण्यासाठी जयप्रकाश नारायण यांना पं. नेहरूंनी आमंत्रण दिले. जयप्रकाशांनी सामील होण्यास नकार दिला. १९५४ साली आचार्य विनोबा भावे यांनी सुरु केलेल्या 'सर्वोदय' आंदोलनांत त्यांनी भाग घेतला आणि स्वतंत्रता व समानता यांच्या सिद्धांतावर आधारलेल्या 'सर्वोदय' आंदोलनासाठी त्यांनी आपले सर्वस्व अर्पण केले.

देशाची दिवसेंदिवस होणारी अधोगती पाहून १९७१मध्ये जयप्रकाश नारायण यांनी सामाजिक व्यवस्थेत परिवर्तन व्हावे, म्हणून 'पूर्ण क्रांती' चे आवाहन जनतेला केले. त्यावेळी इंदिरा गांधींच्या सरकारने आपली सत्ता अबाधित असावी म्हणून आणीबाणी जाहीर केली व त्यांना कैदेत टाकले.

आणीबाणी संपल्यानंतर निवडणुका झाल्या त्यात बिहार काँग्रेस सरकार सत्तेवर आले. त्यांत देशात मार्गदर्शन करण्यासाठी जयप्रकाशांना निमंत्रण दिले. पण यावेळीदेखील त्यांनी सरकारांत सामील होण्यास नकार दिला. शेवटी लोकशक्तीचा विजय झाला याचा त्यांना आनंद झाला.

साऱ्या जनतेने त्यांच्या त्यागी भावना जाणल्या आणि त्यांना आपला 'लोकनायक' मानले.

८ ऑक्टोबर १९७९ रोजी जयप्रकाश नारायण निधन झाले.

दातृत्व

स्नानगार्भर्षे रामभद्र तांबाचा एक धनवंत राहात होता. परमेश्वराने त्याला संपत्तीबरोबरच दान देण्याचा गुणदेखीत दिला होता. दुरात्या कुणाचेही दुःख पाहिले की याला कळवळ येई. संकटांत सांण्डलेल्या लोकांना तो भरपूर साहाय्य करीत असे. या कारणाने त्याची संपत्ती कमी होत गेली.

त्याची पत्नी चंद्रिका हीदेखील दिलदार होती. आसपासच्या लोकांनी तिला वारंवार सांगितले होते की तिने नकऱ्याच्या उदारपणाला जर आळा घालायचा, ते म्हणत की अशा प्रकारे दान देत राहिले तर पोटावाळांना कांहीच उरणा नाही आणि त्यांच्या उमेदीच्या काळांत त्यांना जास्त कठीण प्रसंगांना सामोरे जावे लागेल.

अशी बोलणी ऐकली की चंद्रिका नुसतीच हसून म्हणायची, "पाऊस पडतो तेव्हा तो वधत नाही की खाली माणसे राहातात की नुसतेच जंगल

जाहे ते! तो कुठल्याही प्रकाराने भेदभाव करीत नाही. निसर्गाचा हाच नियम असतो.

"जर त्यांना वाटले की पर्वतांक, जंगलांच्या डोक्यावर आपण पाऊस कराला पाडायचा, तर आपल्याला उपयोगी पडणाऱ्या नद्यांकडून निर्माण होतील? माझ्या पतीचा हा उदारपणा ही परमेश्वराची देणगी आहे. जर त्याने ठरवले असेल की याच्यामुळे आम्हाला संकटे सोसावी लागतील, तर त्याच्या विरुद्ध आम्ही काय करणार?"

असे दिवस जात होते. रामभद्राचे दोन मुले आता सहा आणि आठ वर्षांचे झाले होते. रामभद्राच्या संस्कृत भाषेच्या ज्ञानाबद्दल लोक त्याची स्तुति करताना कंटाळत नसत.

एके दिवशी चंद्रिकाने रामभद्राला सांगितले, "आपण प्रत्येक माणसानेचाला कांही ना कांही

देत राहता. कधीही नाही म्हणत नाही. त्यावरल मी कधीच तक्रार केली नाही. पण आता आपली मुलं मोठी होत आहेत. त्यांना लिहायला, वाचायला शिकवणं, चांगल्या प्रकारचे शिक्षण देणं, हे आपले कर्तव्य आहे. त्यांना मोठ्या शहरात पाठवावं आणि चांगल्या शाळेत नांव घालावं अशी माझी इच्छा आहे. याबाबतीत तुम्हाला काय वाटतं ते मला साहीत नाही. तुम्ही संस्कृतचे मोठे निहान आहात, हे सगळ्यांना ठाऊक आहे. तुम्ही राजाच्या पाठशाळेत अध्यापक व्हावं, आपली धनसंपत्ती कमी झाली तरी आपण जन्मभर विद्यादान करू शकू. आपल्या मुलांना बरीच संपत्ती देवता आनी नाही तरी चरितार्थ चालवण्यासाठी आवश्यक ते चांगले शिक्षण देणं हे आपले कर्तव्य आहे. तुम्हाला काय वाटतं?"

रामभद्रने पत्नीच्या बोलण्यांतला व्यवहारी-पणा ओळखता, त्याला तो सल्ला पटवा आणि तो त्यासाठी शहरांत जायला मिचाला. अर्ध्या वाटेवर इच्छापूर गावाचे गांव होते, तिथे तो पोचला. त्यावेळी गांवच्या मध्यावर असलेल्या शिवालयाच्या ध्वजस्तंभाची पुन्हा प्रतिष्ठापना होत होती. गतवर्षीच्या वादळांत तो स्तंभ पडला होता. रामभद्राने शहरांत जायचा आपला विचार बदलला आणि तो त्या शिवमंदिरांत शिरला. तो दानशूर व धनवंत असल्यामुळे सर्वांनी त्याचे आदराने स्वागत केले.

शिवालयाच्या जमीनदार मालकही तिथे उपस्थित होता. जेव्हा त्याला समजलं की रामभद्र त्याच्या जमीनदारीच्या गांवात राहणारा आहे, तेव्हा त्याला खूप आनंद झाला. नंतर बोलता-बोलता जमीनदाराला समजलं की रामभद्र संस्कृतचा महापंडित आहे, आणि जमीन-दाराच्याच मालकीच्या शहरांतल्या पाठशाळेत तो शिक्षकाची नोकरी धरण्यासाठी शहरांत जाला आहे. ते पाहून त्याला जास्तीच आवंभ झाला.

जमीनदाराने रामभद्रला म्हटलं, "तुम्हाला बाईने शहरांत जायची काही जरूरी नाही. तुमच्या सोयीनुसार तुम्ही नोकरीवर रुजू झालात तरी चालेल."

हे बोलणं ऐकून रामभद्रला खूपच आनंद झाला. त्याने शिवमंदिरांत अभिषेक केला व मोठी पूजा केली. पुढ्यांना घसघशीत दक्षिणा घेई

आणि तो आपल्या गावी परत आला. त्याने चंद्रिकाला सारी हकीकत सांगितली.

परंतु गांव सोडून शहरांत राहायला जाणं हे रामभद्रला तितकंसे आवडलेच नव्हते. तो प्रत्येकाची मागणी पूर्ण करणारा होता. त्याच्यासमोर जो जो माणूस हात पसरे, त्याला हा भरपूर मदत करीत होता, पण त्याच्या पत्नीची इच्छाही त्याला डावलता येईन. तो मनांत अस्वस्थ झाला आणि शांतपणा मिळावा म्हणून नदीच्या काठावर बाण्यासाठी घातून निघाला.

नदीकाठावर ग्रामवेवता दुर्गाबेचीचे मंदिर होते. मंदिरात बेनीसमोर कुसल्या गांवातून आलेला एक तरुण उभा होता. तो बेनीची प्रार्थना करीत होता. तो देखील म्हणाला, "आई दुर्गापाने, मी सुखिभित आहे पण माझी किंमत कुणाचाच नाही. नोकरी शोधवी तिथे ही गदी! माणसाचे आयुष्य म्हणजे एक कुस्तीचा आखडा झाला आहे. या गांवातला कुणी रामभद्र आहे म्हणजे, शहरांतल्या पाठशाळेत शिकवायला जाणार आहे असं ऐकलं. आई, माझ्यावर दया कर, त्याला शहरांत जाऊ देऊ नकोस. मी त्यांना हे सांगणार आहेच, पण माझे गांवकरी भित्र म्हणाले की अगोदर देवीच्या देवळांत जा नि प्रार्थना कर." आणि त्याने प्रणाम करून डोळे मिटले. रामभद्रने खांब्याच्या आड उभा राहून त्याचे बोलणं ऐकले. नंतर तो त्या तरुणाजवळ गेला व त्याने चौकशी केली.

त्या तरुणाचे नांव चरणदास होते. त्याने

संस्कृतचा खूप अभ्यास केलेला होता. राजाच्या पाठशाळेत त्याला नोकरी मिळणार होती. पण तेचदर्यात त्याला समजलं की ती नोकरी रामभद्राला द्यायची असा शब्द जमीनदाराने दिला होता. शाळेच्या प्रमुखांनी चरणदासला सांगितलं की ही नोकरी सध्या नाही जर सदा महिने शिकवल्यानंतर रामभद्राला ते काम आवडले नाही, तर चरणदासला तीच नोकरी देता येईल. तेव्हा रामभद्र रुजू झाला तरीदेखील चौकशी करीत राहा, असे त्याने चरणदासला सांगितले.

ही कहाणी ऐकून रामभद्रचे मन द्रवले आणि त्याने चरणदासला मदत करण्याचे ठरवले. तो स्वतःबरोबर चरणदासला घेऊन शहरांत गेला, मुख्याध्यापकांना भेटला आणि आपण सहा महिन्यांनंतराच येऊ शकू असे त्याने सांगितले.

तेव्हा त्या जागी चरणदासला नेमावे असे त्याने सांगितले.

घरी येऊन चंद्रिकाला ही घटना त्याने सांगितली. चंद्रिका आशुष्यांत प्रथमच नवऱ्याच चिद्द म्हणाली, "आपल्या कुवतीपेक्षा जास्त दानपत्र करणे हे अगदी अयोग्य आहे. या सहा महिन्यांत कितीतरी बदल होऊ शकतात, सारा वेळ परमेश्वरावर कसला भावंसा टाकता हो?" तिने कळवळून म्हटले.

ही गोष्ट गावकऱ्यांना समजली. रामभद्राने सहा महिन्यांनंतर गांव सोडून जाऊ नये म्हणून त्यांनी गांवांतच नवी पाठशाळा सुरू करावी म्हणून रामभद्राच्या पाठीशी दुमणे लावले. बराच विचार केल्यानंतर रामभद्राने आपल्याच शेतांत एक लहानशी पाठशाळा बांधली. दोन शिक्षक नेमले आणि त्यांच्या मदतीने पाठशाळा सुरू झाली.

महिनाभरांतच जमीनदाराला या नव्या शाळेची बातमी कळली. तो नाराज झाला आणि त्याने आपल्या दिवाणजीला बोलावून सांगितले, "आम्हाला वाटतं होतं की रामभद्र एक सज्जन,

उदार पंडित आहे. म्हणून आपल्या शाळेसाठी आम्ही त्याची निवड केली होती. उलट त्याने स्वतःचीच पाठशाळा सुरू केली, तुम्ही जाऊन सविस्तर माहिती काढून आणा."

दिवाणजी तोबाळतोबा राजनगरला गेला. त्याने सगळी माहिती गोळा केली. शाळेला जमीनदाराचे नांव दिले होते, पण खर्च मात्र रामभद्राच्या शेतीच्या उत्पन्नांतून होत होता.

दिवाणजीने रामभद्राच्या कल्पनेचे कौतुक केले व जमीनदाराला सत्य परिस्थिती सांगितली. जमीनदार खूष होऊन बोलेला, "आमच्या गावात रामभद्रासारखा दलदार गृहस्थ आहे याचा आम्हाला फार अभिमान आहे" आणि त्याच्याशी त्याने आपल्या खासगी जमिनीतली पन्नास अकर सुपीक जमीन त्या शाळेच्या नांवाने रामभद्राला खर्चासाठी दिली. याशिवाय रामभद्राच्या दोन्ही मुलांची शहरांत शिक्षणाची व राहाण्याची व्यवस्था जमीनदाराने केली, अशा प्रकारे रामभद्राचा उदारपणा त्याच्या उत्कर्षास चांगल्या प्रकारे कारणीभूत झाला.

मायासरोवर

19

(मायासरोवरीश्वाने लढाईने जयशीलच्या राज्यांत फ्रांस अडकवला होता. जयशीलला हो कामून वकायचा होता. पण गोड बोकून मायासरोवरीश्वर कांचनमालेबरोबर जयशीलसाठी मायासरोवराकडे येऊन गेला. नरमहाकांकडून ही बातमी सिद्धसाधकाला कळली. त्याने...)

नरभक्षकांनी सारी घटना सविस्तर सांगितली. विचित्र हत्तीवर स्वार झालेल्या व्यक्तीने बंदी बनवलेल्या व्यक्तीचे जेव्हा वर्णन केले, तेव्हा तो जयशीलच असला पाहिजे हे सिद्धसाधकाने ओळखले. परंतु मग त्या शत्रूबरोबर राहाणारी ती तरुणी कोण असू शकेल?

नरभक्षकांची माहिती ऐकून राजा कनकाक्ष यक्ष झाला होता. त्यावर सिद्धसाधकाने राजाला समजावले, "महाराज? मला आज्ञा करावी. माझा

मित्र जयशील ह्याला मायासरोवराच्या दुष्ट लोकांनी बंदी बनवले आहे. हा इतका महानवीर त्यांच्या हाती कसा काय सांपडला असेल. ते मला समजत नाही. कांहीही असो, त्याचे रक्षण करणे हे माझे कर्तव्य आहे. मी असाच निघतो."

असं म्हणून तो नरवानराच्या खांद्यावर स्वार होण्यास निघला.

त्याला थांबवीत कनकाक्ष राजाने म्हटलं, "सिद्धसाधक! जयशीलचे रक्षण करणे ही

माझीही जबाबदारी आहे. थोडे सैनिक व घोडेस्वार बरोबर घेऊन मीही तुझ्याबरोबर येतो. पण आपण मायासरोवराचा मार्ग शोधणे हे अत्यंत आवश्यक आहे. तू आपल्या जलवृकलाच काय विचारत नाहीस?"

सिद्धसाधकाने मान डोलावून आपली संमती दर्शवली, आणि जलवृक राक्षसाच्या छातीवर नेम घालून आपला शूळरोखून विचारले, "अरे जलवृक सेवका खरं सांग, तू माझा विश्वासू सेवक आहेस की मायासरोवर राक्षसाच्या गुप्तचर वगून इथे आला आहेस?"

हा प्रश्न ऐकून जलवृकने बगडी गवा सिद्धसाधकाच्या पायावर ठेवली व तो म्हणाला, "मालक, सच्चा जलवृक कधी खोटे वचन देत नाही. मी आपल्यासाठी माझे प्राणदेखील बायला तयार आहे."

"असं आहे तर सांग, मायासरोवर कुठे आहे?" सिद्धसाधकने विचारलं.

"मालक! मी पूर्वी एकदा आपल्याला सांगितलं आहे की सरोवराचा मार्ग जर मी सांगितला तर माझं मस्तक फुटेल. सरोवराच्या राजाबरोबर आमच्या राजाने हा शाप आमच्या जातीला दिला आहे." जलवृकने दोनघणो होऊन सांगितले.

'युकभट! तुझ्या प्राणांना मुळीच धोका नाही. मी महाकालीचा भक्त आहे. जरी कांही कारणाने तू मेलस तरी तुला कांही क्षणांतच कैलास पर्वतावर पाठवून स्वर्गसुख देववीन." आकाशाकडे शूळ उंचावीत सिद्धसाधक म्हणाला.

त्यावर जलवृकने म्हटलं, "तरीदेखील मी लांकडाच्या सहाय्याने तुम्हाला सांगण्याचा प्रयत्न करीन." एक बाळलेली ढलशी घेऊन जमिनीवर रेषा काढायला लागला व विचारल्याला सांगला, "अरे अरे, आता माझा डोकं फुटणारा!"

जलवृकने काढलेल्या रेषोटोरा बघत सिद्धसाधकने विचारले, "अरे जलवृक! या कसल्या रेषा आहेत? या बांकड्या तिकड्या रेषांचा अर्थ काय?"

डोकं वर न उचलता व आपावमस्तक धरधर कापत, जलवृक राक्षस म्हणाला, "मालक, हा जवळचा पर्वत आहे आणि हे अरण्यांतले वृक्ष! त्यांतला सर्वात उंच वृक्ष एका कड्यावर आहे. त्या झाडावर चढून वरच्या फांदीवर चढायचं;

एकदा पूर्वेकडे नि एकदा पश्चिमेकडे वळून पाहा. की उत्तरेकडे तोंड केल्यावर मायासरोवर दृष्टीस पडेल." असं म्हणून त्याने आपलं डोकं घट्ट पकडलं, आणि तो खाली पडला. "मालक, मी रहस्य सांगितलं आहे. माझे डोकं फुटेल. मेलो, मेलो मी!"

सिद्धसाधकने चटकन बांकून जलवृकच्या नाकाजवळ हात नेला व त्याचा श्वास पाहून म्हटले, "महाराज! अंधविश्वास किती घातकी असतो, बापं उदाहरण म्हणजे हा जलवृक राक्षस आहे. शापाच्या भितीने हा खात्री पडलाय, पण मेलला नाही." हे शब्द उच्चारून जवळच उभे असलेल्या नरभक्षकांस त्याने आज्ञा केली, "ओ, लौकर जाऊन चारपांच घडे पाणी घेऊन या."

जलवृक राक्षसाकडे बघणारे नरभक्षक निमूट उभे होते. त्यावर सिद्धसाधकने शूळ उचलत म्हटले, "बुध्दो, तुम्ही माझी आज्ञा ऐकलीत की नाही?"

नरभक्षकांच्या नेत्याची खूण पाहून त्यांचा पुतारी गणाचारी पुढे आला. कनकाक्ष राजासमोर साधुनं नमस्कार घालीत तो म्हणाला, "आपण कृपा करून या भुतांच्या नेत्याला इथून घालवून आम्हाला हा जलवृक राक्षस बाचा. आपल्या नांवाने आम्ही याला मारून खाऊन टाकू."

गणाचारीचे सोत्तणें पूर्ण होण्याच्या पूर्वीच सिद्धसाधकाने त्याची शेंडी पकडून त्याला दबावले, "अरे हूर नरभक्षका, हा शूळ खूपयून तुलाच मी महाकालाला बळी देतो!"

सिद्धसाधक गणाचारीला शूळ टांचणार,

तितक्यांत जलाश्ववर स्वार होऊन वेगाने येणारा सर्पनख ओरडला, "सिद्धसाधक! ब्राई करं नकोस. मायासरोवराच्या जलवृक राक्षसांच्याबरोबर लढायची आपली वेळ आता आलेली आहे. आपल्या या प्रयत्नांत या नरभक्षकांची मदत आपल्याला मिळतेय का नाही ते आपण पाहिल्या हवं ना?"

हा आवाज ऐकून सिद्धसाधकाने पागे वळून पाहिले. ही संघी साधून गणाचारी दूर फळावा व त्याच्या गर्टांत जाऊन सामील झाला.

सर्पनख सिद्धसाधकाच्या जवळ पोचल्यानंतर घोड्यावरून खाली उतरला आणि जमिनीवर मेल्यासारखा पडलेल्या जलवृकला पाहून म्हणाला, "सिद्धसाधक, तू याला परलोकांत धाडलेस की काय? पण हा तर आपला विश्वासू सेवक आहे ना?"

“हा विश्वाए नोकर आहे छरा, पण त्याचा तुमच्याप्रमाणे केवळ आपल्या राजावरच नव्हे तर सरोवरेश्वराच्या शक्तिवर देखील विश्वास आहे. मत्प्राप्त्येकरापर्यंत जाण्याचा मार्ग दाखवताना त्याला जुना शाण आठवला, आणि त्या भीतीने तो खाती पडला, पण विश्वास ठेव, तो मेवेल नाही.” सिद्धसाधकाने उत्तर दिले.

तोपर्यंत कनकाक्ष राजाच्या कांही सेवेकांनी भांड्यातून पाणी आणले आणि जलवृकच्या डोक्यावर शिंपवले. थंडगार पाण्याचा स्पर्श होताच जलवृकने हालचाल केली आणि डोळे मिटूनच तो ओरडायला लागला - “मी कुठे आहे? नरकांत की मायासरोवरांत?”

सिद्धसाधकाने जलवृकच्या पाठीवर लाथ मारीत म्हटले, “अरे जलवृक! तू शापमुक्त झाला आहेस. मी तुला जिवंत केल्या. चत उठ!”

हे शब्द ऐकून जलवृक उठून बसला. सर्पनखने जकडच उभे असलेल्या राजा कनकाक्ष आणि त्याच्या सैनिकांना पाहून विचारले, “हंसांच्या रथांत बसताना वैद्यदेवाने आम्हाला सांगितलं होतं, ते हे हिरण्यपुरचे राजा कनकाक्ष आहेत ना?”

तोपर्यंत सर्पनखचा विचित्र वेष आणि त्याचा जलधनु पाहून राजा चकित झाला होता. पण त्यांचे बोलणे समजले नाही म्हणून राजाने विचारलं, “वैद्यदेव कोण आहे? माझ्याच राज्यांतला आहे का?”

“महाराज, ते मला माहीत नाही. पण तोच आता झुकडे येतो आहे.” सर्पनख म्हणाला.

“सिद्धसाधक, तू त्या वैद्यदेवाला ओळखतोस का?”

राजा कनकाक्षने विचारलं, हे गुपित उघड करावे किंवा नाही यावर सिद्धसाधकाने विचार केला व नंतर म्हटले, “महाराज, त्या वैद्यदेवाच्या विषयी मायासरोवरांत परम शत्रू बनून राहणारे जलवृक राक्षस आणि मायासरोवरेश्वराचे अनुयायी यांना माहीत नसलेले एक सहानुभूति आहे. ते देखील जयशीलप्रमाणे अमरावती नगराचे निवासी आहेत.”

“काय म्हणालास? जयशील अमरावतीचा निवासी? त्या देशचा राजा रुद्रसेन हा माझा कडू शत्रू आहे, माझ्या गुप्तचरांकडून मला खात्रीपूर्वक समजले आहे की मी अडचणीत आहे असं बघून तो माझ्यावर हल्ला करण्याचा वेत करतो आहे.” कनकाक्ष राजाने संतापून म्हटले, “महाराज,

आपण जयशीलच्या निष्ठेबद्दल शंका घेऊ नये, तो कोणत्याही देशाचा नागरिक असला म्हणून काय झालं? राजपुत्र व राजकन्येला आणून आपल्या हाती सुपुर्द करण्याचे वचन त्याने दिले आहे, ते पूर्ण करण्याचा तो अवश्य प्रयत्न करीलच. आपल्या देशाचा एक नागरिक या नात्याने मीच आपल्याला वचन देतो.” सिद्धसाधक म्हणाला.

सिद्धसाधक बोलत असताना थोड्या अंतरावर उभे असलेल्या नरभक्षकांच्या समूहांत गडबड सुरू झाली. त्यांचं कारण जाणून घेण्यासाठी तो झकडेलिकडे नघत होता, तेव्हा नरभक्षकांचा नेता शेरसिंह व गणाचारी त्याच्याजवळ पळतपळत आले व म्हणाले, “हे पहा, आपल्याराखे चौघेजण दहानारा जलवृक राक्षसांच्याबरोबर बंदत आहेत. आम्ही आपल्यात मदत करू का? आम्हालाही भोजन मिळेल.”

दुसऱ्याच क्षणीं सर्पनख उडी मारून घोड्यावर स्वार झाला नि म्हणाला, “सिद्धसाधक, ते लोक परके नाहीत, वैद्यदेव, माझा छोटा भाऊ, हंसांच्या रथाचा सारथी व राजाचा अंगरक्षक आहेत.” असं म्हणून तो निघाला.

“जय महाकालकी!” अशी गर्जना करून सिद्धसाधक नरवानराच्या खांब्यावर उडी मारून बसला, आणि राजाला म्हणाला, “महाराज, सर्वात प्रथम आपण त्या जलराक्षसांच्या ताबडीतून आपल्या माणसांना सोडवत पाहिजे.” एवढं म्हणून तोही सर्पनखामागून निघाला.

“हे अरण्यादेवा! आता आपणच आमची मूक

भागना.” असं ओरडून नरभक्षकांचा समूह ह्यांच्या पाठीपाठ पळत सुटला.

सर्पनख व सिद्धसाधक जेव्हा तिथे पोचले, तेव्हा श्रौड्यावर स्वार होऊन सर्पनख जलवृकांच्याबरोबर लढताना आपल्या तलवारीने त्यांना मारणार होता, पण त्याच्या बारापासून जलवृक वांचले. देवशर्मा हा वैद्यदेव, हंसांच्या रथाचा सारथी व लंगडा मंगलवर्मा यांना जिवंतपणींच पकडण्याचा प्रयत्न करीत होते, परंतु देवशर्मा आपली हिरेजडित छडी फिरवीत त्यांना साबध करीत होता - “अरे मूर्खानो, सावधान! या छडीच्या टोंकावर बसलेला कांडा विषांत बुडवलेला आहे, तुमच्या शरीराला टोंचला तर क्षणार्धात तुम्ही मरून जााल.”

तेवढ्यांत सिद्धसाधक आणि सर्पनखही तिथे पोचले, दुरून आरडाओरडा करीत नरभक्षक

आणि कनकाक्ष राजाचे सैनिकदेखील त्यांच्या दिशेने येत होते. त्यांना पाहून जलवृक राक्षस भळून् जायच्या प्रयत्नांत होते. तेव्हां त्यांचा नेता त्यांना ओरडून आज्ञा करूं लागला - थांबा! आमच्या राजाची आज्ञा आहे कीं त्यांना ठार मारूनच परत या." असं म्हणून दांडी गदेने देवशर्मावर प्रहार करण्यासाठी पुढे आला.

देवशर्मा एक पाऊल मागे सरला नि म्हणाला, "तुला मृत्यू जवळ आलाय. त्याला मी कसा थांबवूं?" असे म्हणून त्याने आपली छडी त्याच्या शरीरांत टांचली. दुसऱ्याच क्षणीं राक्षसांचा नेता किंचाळून खाली कोसळला व तडफडूं लागला.

त्यानंतर देवशर्माले आपली छडी वर उचलून म्हटले, "अरे, अस्तेव्या जलवृक राक्षसांनो, मी तुम्हाला शेवटची सूचना देतो आहे, सरोवरांत राहणाऱ्या मायासरोवरोश्वरावर असणाऱ्या कांचनमाला आणि राजकुमार कांचनवर्माला जर तुम्ही कांही इजा केलीत तर तुमच्या राजाबरोबरच मी तुमचे सर्वांचे प्राण घेईन. लक्षांत ठेवा! जाऊन

तुमच्या राजाला तमं सांगा!" त्यावर जलवृक राक्षस ओरडत अरण्यांत परत जाण्यासाठी उभे राहिले.

त्याबरोबर सर्पनख देवशर्माच्याजवळ जाऊन घोड्यावरून खाली उतरला आणि म्हणाला, "वैद्यदेवा! मायासरोवरोश्वर, कांचनमाला आणि जयश्रील यांना जलवृक राक्षसांकडून होणाऱ्या घातपाताची माहिती नाही, म्हणून ते सारेजण सरोवराकडे जात आहेत. त्यांना आपण सावध करायचं नाही कां?"

"हे काम तुम्ही दोघे भाऊ, हंसांच्या रथाचा सारथी व मायासरोवरोश्वराचा औरक्षक यांनीं करायचं आहे. तेव्हां लवकर चला." देवशर्माले आज्ञा केली.

त्यावर सर्पनख आणि सर्पस्वर जलाश्यांना हांकीत वेगाने दौडू लागले. जवळच्या झाडांच्या मागे जाऊन औरक्षकाने कांही क्षणांतच हंसांचा रथ आकाशांत उडत नेला. नरमह्मक उत्साहाने गडबड करीत जलवृक राक्षसांचा पाठलाग करूं लागले.

(क्रमशः)

सप्टेंबर २००३

18

चांदोबा

निराश्रयाचा मळामेर विक्रमार्क पुन्हा झाडाजवळ गेला. झाडावरून त्याने शव खाली उतरवले, खांद्यावर घेतले. आणि मुकाब्बाने तो स्मशानाकडे जाऊं लागला. तेव्हा शवाच्या आंत लपलेल्या वेताळाने त्याला म्हटले, "राजन्, या भयानक स्मशानाकडे तू धीटपणे जातो आहेस, तुझ्या धैर्याचं मला कित्तुक वाटतं. पण विद्वान तू मला रत्ना की तुला हेतू तरी काय आहे? पावलोपावती तू सावध राहायला हसं. मी तुला मॅड्रिगिरीच्या राजकुमारीची गोष्ट सांगतो. एका सुशील लव्हाने तिच्या देशाला एका मयंकर राक्षसाच्या ताबडीतून बांचवले. राजकुमारीने शब्द दिला होता की हे काम वो करील, त्याच्याशी ती विवाह करील. पंतु काम संपल्यानंतर तिने आपले वचन

सप्टेंबर २००३

पाळले नाही. तुझ तसे काही होणार नाही ना? तू सावध राहायस म्हणून मी ही कहाणी तुला सांगतो आहे, लक्ष देऊन ऐक." आणि वेताळ महेंद्रगिरीच्या राजकुमारीची गोष्ट सांगू लागला.

फार फार पूर्वीची गोष्ट आहे. महेंद्रगिरीला मधुसूदन राजा राज्य करीत होता. माधवी त्याची एकुलती एक मुलगी होती. तिला धाडसी वृत्ती आवडत होती. ती म्हणायची, जरी एखादा तरुण गरीब, अशिक्षित असला, व त्याने कांहीतरी धाडसी काम केले, आणि त्याची प्रशंसा झाली तर ती त्याच्याशी लग्न करील.

ही बातमी राज्यांत सगळीकडे पसरली. अनेक तरुण माधवीशी लग्न करण्याच्या हेतूने पुढे आले व त्यांनी अनेक साडही कर्ये करून दाखवली. एकाने उंच पर्वताच्या शिखरावरून खाली तसेच, जखमी न होता बमिनीवर उतरून दाखवले. दुसऱ्या तरुणाने भर वादळांत आपली नाव समुद्रांत नेली व तिथून

तो पोहत किताब्यावर सुखरूप परत आला. तिसऱ्या एका तेलगानेशाख न घेता अरण्यांत प्रवेश केला आणि तिथे एका उसवलाला त्याने वहा केले. त्याच्यापाठीवर बसून तो नगरांत आला.

अशा प्रकारे अनेक शूर तरुणांनी तऱ्हेतऱ्हेचे प्रयोग करून दाखवले आणि आपण धाडसी अहस्ताचे शिखर नेले. पण राजकुमारी त्यांना म्हणाली, "तुम्ही केलेले धाडस खावीने प्रशंसनीय आहे, पण त्यामुळे कुणचा फायदा झालेला नाही." असं सांगून तिने त्या सर्वांना सोन्याच्या मोहरा बक्षीस दिल्या आणि ते घरी परतले.

अशा बेळी महेंद्रगिरीच्या सीमेवर एका राक्षसाने प्रवेश केला. जाडजूड पारंग्या असलेल्या एका बडाच्या झाडाखाली तो राहू लागला. त्या बाजूने जात असलेल्या शिव व शंकर या दोन शिरांना त्याने पकडले. राक्षस त्यांना म्हणाला, "मी राक्षस आहे. पण शाकाहारी आहे. तुम्हा दोघांपैकी मी एकाला माझ्याजवळ ठेवलो. दुसरा नगरांत जाईल आणि मला जेवढा आहार हवा, तेवढा घेऊन येईल. त्याच्यासाठी मी तुम्हाला एका दिवसाची मुदत देतो आहे. एका दिवसांत जर मला जेवण मिळालं नाही तर मी आपली भूक भरणण्यासाठी जो महयान्वीर आहे. त्याला खाऊन टाकाला मागेपुढे पाहणार नाही."

शंकर राक्षसाबरोबर राहिला, आणि शिव त्या राक्षसासाठी आहार घेऊन येण्यास आतपासच्या गांवात गेला. तिथल्या लोकांना त्याने वस्तुस्थिती समजावून सांगितली आणि गाडीभर आहारा-सामुग्री लावून राक्षसाजवळ आला.

त्यामुळे राक्षस फार खूब झाला आणि शंकरला

मुक्त करीत म्हणाला, "आपल्या राजाला जाऊन सांगा की मी इथे राहायला आलो आहे. त्याला हेही सांगा की बरोबर मला असंच भरपूर भोजन मिळालं पाहिजे. ज्या दिवशी तुम्ही मला भोजन पाठवणार नाही, त्या दिवशी मी राज्यावर चाल करीन आणि तुमचा नायनाट करीन."

हा विरोध राजापर्यंत पोचला. राजाने आपल्या सैन्यानिशी या राक्षसाकड चालून जायचा विचार बोलून दाखवला. पण माधवीने आपल्या पित्याला थांबवीत म्हटले, "राक्षस आणि शाकाहारी असणं हे जरासे विचित्र वाटले. या राक्षसाचे रहस्य जाणून घेण्यासाठी साहस अवश्य हवे. आपण घोषणा करावी की शूर वीरांसाठी ही एक परीक्षा आहे. तोपर्यंत त्याला हवे ते भोजन साहित्य आपण पाठवत राहू या."

माधवीच्या सांगण्यानुसार राजा मधुसूदनने घोषणा केली. ती ऐकून कांही धाडसी तरुणांनी राक्षसाशी बोवणी केली. त्यांच्या प्रश्नांची उत्तरे देताना राक्षस म्हणाला, "मी एक वेता होता, पण शापामुळे राक्षस बनलो आहे. मला शापमुक्त करणं हे साधारण माणसांच्या हातून होणारी गोष्ट नाही. महेंद्रगिरीच्या उतोरस जो पर्वत आहे, तिथे एक उजाड विष्णू मंदिर आहे. त्या मंदिरांत एक भुयारी मार्ग आहे. त्या भुयारी मार्गात विधारी सर्प, बिचू वगैरे भरलेले आहेत. त्या मार्गाने पुढे जाता आलेच तर तिथे एक अश्विमुंड आहे. त्यांत उडी मारली की घेत पातळापर्यंत पोचता येतं. तिथे एक मला मोठा जंजरा आहे. मनुष्य राहिला की लगेच तो त्याला गिळून टाकतो. त्या जंजराच्या पोटांत एक अंगडी आहे. ती अंगडी आणून जर कुणी माझ्या अंगठ्यात घातली, तर मी शापमुक्त होईन."

राक्षसाची ही कथा ऐकून कांही शूरवीर निमृटपणे सगे फिरले. कांही तरुण विष्णु मंदिराच्या भुयारपर्यंत गेले व परत आले. एवढेच भुयारांत प्रवेश केला, पण विधारी सर्पांचे पुत्कार ऐकून तो पळतच बाहेर आला. एकाचे धाडस केले नि तो भुयारांत पुढे गेला, पण कांही क्षणांतच त्याची किंकाळी ऐकू आली. कबलाबधता त्याचे शव घसरत बाहेर आले. आतून कुणीतरी फैकल्याराखे!

त्या राज्यांतल्या एका गांवात सत्यवान नांवाचा एक गरीब मुलक होता. त्याने सत्य शाखांचा अभ्यास केला होता, पण त्याच्यात धाडसी वृत्ती नव्हती. म्हणून त्याचे ज्ञान निष्फळ ठरत होतं. तो मेहुन करून आपले पोट भरील होता. त्याला अंधाराची भिती वाटे. घुतांची भिती बघे; कुणी बांधायला आले तरी तो खबरदारी जाई. म्हणून लोक त्याला महाभिया म्हणत.

एके दिवशी अंधानक सत्यवानचा परिचय ब्रधद्रय नांवाच्या तरुणाशी झाला. खरं तर ब्रधद्रयच

सत्यवानाला शोधत आला होता. जयद्रथ राज्यविराताला होता. माधवीशी शिवाई करण्यास आवश्यक ती धडाडी त्याच्यांत नव्हती, म्हणून त्याने मंत्रशक्तीची मदत घ्यायचे ठरवले. एका प्रसिद्ध सिद्धयोग्याला तो जाऊन भेटला. जयद्रथाची इच्छा ऐकून सिद्धयोगी म्हणाला, "माझ्याजवळ एक ताईत आहे. ती हाताला बांधला की तीन संकटांमधून सहज सुटका होऊ शकते. पण हा ताईत सर्वांनाच उपयोगी पडेल असे नाही. हातांत बांधल्यानंतर त्याचा रंग जर बदलून दिसा झाला तर तो उपयुक्त ठरेल." असं म्हणून सिद्धयोग्याने एक काळ्या रंगाचा गंडा जयद्रथाच्या हाताला बांधला. पण त्याचा रंग बदलला नाही. ते पाहून जयद्रथ निराश झाला.

त्याच्या जांब्यावर प्रेमाने थोपटत सिद्धयोगी त्याला म्हणाला, "प्रत्येक समस्यांचे निराकरण या भूमीवर होत असते. हा ताईत बांधून तू महेंद्रगिरी राज्यांत सगळीकडे हिंडत राहा. ज्या तरुणाच्या

उपस्थितीत याचा रंग निळा होईल, त्या तरुणाच्या हातांत हा बांध. तेव्हा जर रंग बदलून हा ताईत हिरवा दिसायला लागला तर राजासाच्या पीडेतून मुक्त होण्यासाठी त्या व्यक्तीचा तू उपयोग कर. हे सर्व केल्यानंतर जेव्हा त्याचं फळ दिसायला लागेल, तेव्हा त्याचा फायदा कसा घ्यायचा ते तुला तू ठरव."

सत्यवान जयद्रथासमोर उभे असताना ताईताचा रंग निळा झाला. म्हणून जयद्रथाने हा सारा श्रुतांत सत्यवानाला सांगितला.

हे ऐकून सत्यवान धावतून गेला व म्हणाला, "असं, अशी नोष्ट आहे पण मला तर सापंजी, आनीची, अन्नगाची खूप पिली वाटते. मी अगदी भिवा आहे. असलं काम मला नाही जमणार!"

जयद्रथाने हसून त्याला म्हटलं, "लोक आहे, पण अण्णेर हा ताईत तुझ्या हातांत बांधून तर दे मला! जर त्याचा रंग बदलून दिसा झाला तर हे कठीण काम तुझ्या हातून पुरे होईल."

जयद्रथाने सत्यवानाच्या हाताला तो ताईत बांधला आणि त्याचा रंग अनेक बदलला व हिरवा झाला. ते पाहून सत्यवान आश्चर्याने थक झाला.

आता सत्यवानाचे मत बदलण्यासाठी जयद्रथाने, साम, दाम, दंड व भेद, या चारी मार्गांचा अवलंब केला. त्याला तो म्हणाला, "महेंद्रगिरी राज्याचे भवितव्य आता तुझ्या हातांत आहे. जर हे काम तू केलेस तर तुला आयुष्यभर पुरेस इतकी धनराशी मी तुला देईन. जर तू हे नाकारलेस तर राजाकडे तुझ्याविष्वक् वस्त्रार करीन आणि तुला कडक शिक्षा देवईन." असं म्हणून त्याने पोशाखांत तपवलेली सुरी बाहेर काढली.

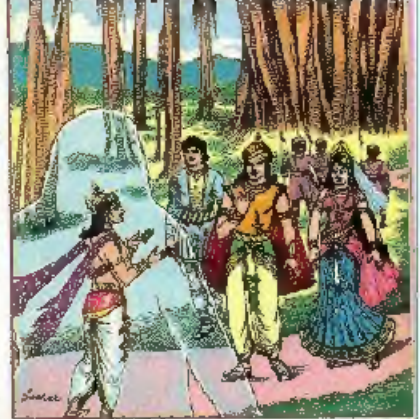
ताईत हातांत बांधल्याबरोबर सत्यवानाच्या

उंगलत धाडस आले. जयद्रथानेच तो धुयारापर्यंत गेला आणि त्याने जांत प्रवेश केला. विजयी सर्पानी त्याला कांहीही केले नाही. ते अश्रिकुंड तर जणू कांही थंड होतं. अजगर जणू कांही वगडाची मूर्ती असावा असा स्तब्ध होता. सत्यवान सरळ त्याच्या पोटांत शिरला आणि ती आंगठी त्याने घेतली. त्यानंतर काय झालं कोणास ठाऊक. सत्यवान तिथून राहिला झाला नि धुयाराच्याबाहेर जयद्रथाच्या समोरच येत उभा राहिला.

आंगठी पाहून जयद्रथ भलताच खूब झाला. त्याने सत्यवानास राक्षसाकडे वेण्यासाठी बोलावले. राक्षसाचे नांव वेतल्याबरोबर सत्यवान धावत कांपल म्हणाला, "मी तीन अपरातींमधून वांचलोय. आता या ताईताची शक्ती संपली आहे. राक्षसाच्याजवळ जयची मला फार भीती वाटते."

अशा परिस्थितीत जयद्रथ माधवीला भेटला आणि तिला ती आंगठी देऊन तो म्हणाला, "आपण ही आंगठी राक्षसाला दिलीत तर तो शापपुक्त होईल, आणि आपले राज्य सोडून निघून जाईल."

ती आंगठी पाहून माधवी चकितच झाली. ती जयद्रथ व आपल्या पित्याला घेऊन राक्षसाच्या भेटीला गेली. राक्षसाने ती आंगठी बोटांत घातली मान, आणि त्याचे एका दिवस पुरेसं व्हायला लागले. तो माधवीला म्हणाला, "आता तुझ्या विवाहाचा विषय मुख्य आहे. जो तुझा पती होईल, त्याला आणकी एक धाडशी काम करायला लागेल. इथून एका कोसावर एक खोल विहीर आहे. त्यांत एक रत्नजडित कंकण आहे. जो तरुण हे कंकण तुझ्याकडे आणून देईल, तो तुझा पती होण्याच्या योग्यतेचा असेल. पण एक गोष्ट आहे. त्याखोला विहिरीत तीन पुतळे आहेत. त्यांच्याशी

सामना करणं हे कुणाही मानवाला शक्य होणार नाही अशी माहीती समजून आहे, पण त्यांच्याशी साधना केल्याखेरीज ते रत्नजडित कंकण वेडून पोंछी अशक्य आहे." एवढे म्हणून तो अट्टश झाला.

त्या दिवस पुरुषाने सांगितलेल्या गोष्टीवर आश्चर्य प्रकट करीत माधवी म्हणाली, "जयद्रथ, हे अशक्य काम तू करून दाखवलेस, रत्नकंकण आणण्यातदेखील जर तू यशस्वी झालास तर मी तुझ्याशी विवाह करीन. हातांत बसाला घेऊन मी तुम्ही भाट पाडीन."

माधवीच्या बोलण्याने जयद्रथ वाचकळला. राक्षसांत जणू कांहीतरी अडकलेय असं त्याला वाटलं. कांहीही न बोलता, तिची परवानगी घेऊन न घेता, तो तिथून निघून गेला. सत्यवानाला तो पुन्हा भेटला आणि रत्नकंकणाची गोष्ट जयद्रथाने त्याला सांगितली. सत्यवानाला त्याने विनंती केली की या कामातही त्याने जयद्रथाला मदत करावी.

सत्यवान पुन्हा थरथर कांतात म्हणाला, "काय? त्या खोल विहिरीत रत्नकंकणाच्याखेरीज आणखी काय कराय आहे?" "मी ऐकलेय की त्यांत फक्त रत्नकंकणच आहे!" जयद्रथाने अगदी विश्वासाने सांगितले.

"पण माझा नाही यावर विश्वास बसत. जर त्यांत फक्त ते रत्नकंकणच आहे, तर ते तू स्वतःच जाऊन आणू शकतोस, आणि राजकन्येला देऊ शकतोस की!" सत्यवानाने सांगितले. त्याची छाप्पी पटाची म्हणून जयद्रथ त्याला म्हणाला, "शक्कसाने सांगितलेय की ज्याने अंगडी आपण दिली आहे, तोच तरुण हे रत्नकंकणदेखील आणू शकेल. म्हणून मी तुझ्याकडे आलो आहे."

जयद्रथाच्या बोलण्यावर विश्वास ठेवून सत्यवान त्याच्याबरोबर त्या खोल विहिरीजवळ गेला, आणि विहिरीत उतरला. तिथे त्याला भूत वगैरे भेटले नाही. विहिरीच्या तळाशी ते कंकण

चमकत होते ते सत्यवानाला दिसले. ते हातांत घेऊन तो निर्वेधपणे बाहेर आला.

ते रत्नकंकण पाहिल्याबरोबर जयद्रथाचा आनंद गगनांत मावेना. "शाबास, सत्यवान, शाबास! मी म्हटल्याप्रमाणे अशक्य होतं, जे ते तू शक्य करून दाखवलेस. मला तर वाटले होतं की त्या विष्णु-पंढरानून तू बाहेर येऊंशकणार नाहीस; पण तू अगदी सुखरूपणे बाहेर आलास, मला वाटले होतं की या खोल विहिरीतून काही तू सहीसलामत बाहेर येत नाहीस, कारण त्या विहिरीतल्या भुतांनी तुला गिळून टाकले असतं, पण यांतही तू यशस्वी झालास. तू सर्व संकटांना मोठ्या धैर्याने सामोरा गेलास आणि त्यांतून वांचलास व परत आलास. खरोबतरच, तू फारच श्रेष्ठ साहसीवीर आहेस!"

जयद्रथाचे बोलणे संपण्यापूर्वीच राजकन्या माधवी, राजा मधुसूदन आणि काही सैनिक तिथे येऊन पोचले. जयद्रथाकडे जळजळीत नजरेने पाहता माधवी म्हणाली, "जयद्रथ, त्या दिव्य पुरुषाने जेव्हां तुला आणखी एक धाडसी काम करायला सांगितले, तेव्हांच मला वाटले की तू एक लढाव माणूस आहेस. तुला वाटले की तुम्ही बोलणे ऐकायला आजूबाजूला कुणीच नाही; आणि तू खरी गोष्ट तपवलीस, आता तुझ्या बोलण्यावरून माझी हांका खरी ठरली हे स्पष्ट झालेय. तू खोटी साध्यामुघा ठक नाहीस, तू महाठक आहेस?"

माधवीचे हे बोल ऐकून जयद्रथ एकदम भेदला, व म्हणाला, "राजकुमारीजी, मी नसतो तर या सत्यवानाने हे धाडसी काम केले असतं कां? मुळीच नाही. मी हे राज्याच्या भत्त्यासाठी केले, पत्तासाच्या तावडीतून राज्य वाचवले; म्हणून आता

आपल्याशी विवाह करण्याचा अधिकार फक्त माझाच आहे."

माधवीने जयद्रथाची निर्मत्सना करीत म्हटले, "मी धैर्यवान व साहसी तरुणाशी विवाह करीन असं जाहीर केले होतं, ज्याचं लक्ष्य केवळ राज्याची भलाई आहे, अशा माणसाशी नव्हे! हा सत्यवान खरा साहसी आहे." हे ऐकून सत्यवानाने म्हटले, "मला क्षमा करावी, राजकुमारीजी! आपल्याला नाटय तरतूबांनुसार काही मी धीट, धाडसी नाही."

माधवी हंसून त्याला म्हणाली, "तू किती धाडसी आहेस हे तुलाच माहीत नाही. तूच माझ्याशी विवाह करण्याच्या योग्यतेचा आहेस."

वेताळाने ही संपूर्ण कहाणी सांगून म्हटले, "राजन्, आपले लक्ष्य साध्य करण्यासाठी जयद्रथाने आपले सारे बळ बापरले. तो सिद्धयोगीच्या आश्रमांत गेला. ताईत मिळवला, त्याच्या मदतीने सत्यवानमार्फत अनेक अद्भुत वस्तू मिळवल्या. आणि मतेन्द्रनेरी राज्याला राक्षसांच्या आक्रमणापासून वाचवले. पण आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे ही की राजकुमारीने अशा कर्तव्यार तरुणाला जाबलले व त्याच्याशी विवाह करण्याचे नाकारले. इथे तिने आपला शब्द मोडला नाही कां? सत्यवानाच्या

बोलण्यावरून हेही स्पष्ट समजतं की ही साहसी मुल्यीच नाही, उलट भिन्ना आहे. त्याच्या हातून काही साधलं तर ते केवळ जयद्रथाच्यामुळेच जपू शकलं होतं. नाहीतर कोहीच शक्य झालं नसतं. असल्या धावट माणसाशी विवाह करण्याचा राजकुमारीचा निर्णय चुकीचा नाही कां? माझ्या या शंकेचं समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू मोन पाळलेस तर तुझ्या मस्तकापे तुकडे तुकडे होतील."

विक्रमाकर्म उत्तर दिले, "निर्मयपणं सत्याचा स्वीकार करण्याइतके दुसरे मोठे साहस नाही. खरी गोष्ट तपून जयद्रथाला त्याचें फलित हवे होते. खरं पाहिलं तर जयद्रथच खरा धावट होता. सत्यवान धीट नव्हता, पण विश्वास निर्माण झाल्यावर तो कोणतेही साहस करायला तयार झाला होता. या दोघांमधला फक्त राजकुमारीला समजला. म्हणून तिने सत्यवानाशी विवाह करण्याचे ठरवले. तेव्हा तिचा निर्णय चुकीचा नाही."

राजाचे मौन धंग करण्यात झफत झालेला वेताळ त्या शवामहित पुन्हा अहम्य झाला व हाडावर जाऊन बसला.

आधार : सुमंगलीची रचना

वांया गेलेले वरदान

हेतापुरीत महाप्पार सीताराम गरीब होता अण्णायंतून लांकडे तोडून व तीं विकून कुटुंबासाठी लागणारा खर्च तो सोलवत होता त्याचा परिवार मोठा होता त्याच्या कमाईवत्च सारै अम्लबून होसे कधीकधी त्याला खूप निराश वाटे कधीकधी त्याच्या मनात विचार येई की कुणी देवी वेकता त्याला दर्शन देऊन त्याची पारंगिरी रूधारेत नरी किती नरे होईल!

नेहमीप्रमाणे एक दिवस लाकडे तोडामला तो अण्णायाने गेला त्याने एक माळे झाड निवडले आणि त्याच्यावा घाव घालण्यासाठी त्याने कुडावर उचलली पण काहीतरी गडबड झाली त्याची कुडावर कुणीतरी धरली आहे अस त्याला वाटल त्याने मागे बळून पाहिले तर वृक्षदेवीने त्याची कुन्हाड वाच्यावर धड पकडली होती

तो निच्याकडे बघतच राहिला तेव्हा वृक्षदेवीने म्हटल, "मी वृक्षदेवी आहे ह्य वृक्ष तू तोडू नकोस मी कित्येक वर्षे इथे राहाने आहे

तुझी विकट परिस्थिती मला माहीत आहे मी तुला तीन वर देते तुला जे हवे असेल ते माग तुझे दारिद्र्य दूर होईल

"माते, मी असंच करीन. हा वृक्ष तुझे नियासस्थान आहे, त्याला मी हान लावणार नाही, वा कुन्हाड चालवणार नाही एकेक दिवस एक एक वर मागून घईल तू आपला शब्द मात्र पाळशील ना? सीतारामने शका येऊन विचारले "माझे वचन मी अवश्य पाळीन अस म्हणून देवी अदृश्य झाली

सीताराम खुर्चीनच घई पडला दुपार होतच त्याच्या मनात आले. 'माझा परिवारातल्या सगळ्या लोकाना पकाजाचे स्वादिष्ट भोजन मिळावला हवे

त्याला वाटले की आपले मिरलेले डोळे उघडले की रमोर भाजन तयार असेल पण तस झाल नाही त्याने डोळे उघडले पण एकही पदार्थ समोर नव्हता त्याला वाटले की मिळालेला वर फलरूप

हण्णयसाठी अण्णखी थोडा वेळ हवा असेल तो शांतपणे वाट पहात राहिला

नितक्यात कुणीतरी दार खोडावले म्हणून त्याने उठून दरवाजा उघडला समोरच्या रस्त्यावर गहणाच्या समोरचवरने हालत एक मोठी लेपनी आणली होती त्यातून अजन्वा सुगंध येत होता "आज आमच्या घरी नव्य-नारायणाची पूजा केेली होती सुप्रच्यारसाठी हे पदार्थ माझ्या पत्नीने पाठवले आहेत"

सोमशेखरने सांगितल

सीतारामने ते घ्यायला नकार दिला 'धोव्याच घेऊन आमच्याकडेही नाना प्रकारची मिठाई येणार आहे आणि माग, तुम्ही पाठवलेले जिनस बाया जातील, तेव्हा तुम्ही ते परत घेऊन जा" आणि अण्णखी काही बोलणे होण्यापूर्वीच त्याने दरवाजा बंद केला

सध्याकाल होत आली तरी सीतारामला कुठल्याच प्रकारचे भोजन मिळाने नाही वाट पाहूनसाहून तो थकला आणि शेवटी बायकोला त्याने पंज करायला सांगितली व आपली भूक भागवली

वृक्षदेवीचा वर निष्फल ठरला हे पाहून सीतारामला आश्चर्य वाटले त्याने मनोमन ठावले की आज दुसरा वर मागायचा आणि सर्व प्रकारच्या सुखसोयीवेखील त्यात हव्यात. हा वर मागताना त्याने डोळे मिटले अर्ध्या घटकेनंतर त्याने डोळे उघडले आणि पाहिले तर त्याची जुनी झोपडी जशीच्या तशीच होती यावेळी

सीतारामला आश्चर्य तर वाटलेच पण त्याची निराशाही झाली

तेवढ्यात दारावर धाप पडली दरवाजा उघडून तो पाहिलो तो एक अमोघखी व्यक्ती समोर उभी तो गृहस्थ म्हणाला, "हे पाहा मी सुगंधिपुसाहून आलो आहे आपले मामा कोणत्याही धर्मीसरतीत त्यानी तुम्हाला नाबस्तोव घेऊन येण्यासाठी मला पाठवले आहे

सीतारामने मनातल्या मनान निश्चय केला होता की जोपर्यंत वृक्षदेवीचा वर सफल होत नाही तोपर्यंत तो घरातून बाहेर पडणार नाही म्हणून त्याने त्या विरोध आपणात्या गृहस्थाला सांगितले, रागावूनच पण मी एकापूर महत्वाच्या कामान गुलगे आहे माझ्या मामाना मागा की याकारणामुळे मला निधं ज्ञाना लागव देता येणार नाही

रात्र झाली तरी झोंपडीत काही बदल झाला नाही अशा रितीने वृक्षदेवीचा दुसरा बरही असफल झाला म्हणून सीताराम दुखी झाला. तिसऱ्या दिवशी त्याने खूप विचार करून देवीकडे बर मागितला व त्यानुसार सोन्याच्या एक लाख मोहरा मागितल्या.

त्याच्या होळ्यासमोर सोन्याच्या लाख मोहरा कांही दिसल्या नाहीत. उलट त्याच्यासमोर दोन पहिलवान बाठवा बघून उभे होते. त्यांनी सीतारामला म्हटले "आम्हाला वीरभूषणीजी जमिनदाराने पाठवले आहे. त्यांनी आज्ञा केली आहे की आम्ही तुम्हाला त्यांच्याकडे ताबडतोब घेऊन यावे."

त्यांचे बोलणे ऐकून सीताराम घामाघूम झाला

पूर्वी एकदा जमीनदाराने त्याला पाहिले होते. तेव्हा सीतारामने त्याच्या जमिनीतले एक झाड तोडले होते. जमीनदाराच्या नोकरीनी त्याला एकडयचा प्रयत्न केला. पण तो निरसटला. त्याला बाटल याच्यासहोच शिक्षा घ्यायला त्याला बांदाबल असेन आणि म्हणून या दोन महितवानांना त्यांनी पाठवलय.

सीताराम कापण्या आवाजात म्हणाला, "हे पहा, मला आता लोच सुगंधिफुला जम्यच आहे तिथून मी परत आलो की जमीनदारांच्या दर्शनाला येईन."

रात्र संपली. सीतारामची तिसरी इच्छाही पूर्ण झाली नाही. तो नाराज होऊन उठला आणि कुन्हाड घेऊन त्या वृक्षदेवीच्या वृक्षाजवळ गेला. वृक्षदेवी प्रत्यक्ष अवतरली आणि तिने त्याला विचारले, "सीताराम, हंकाय? हातात ही कुन्हाड कशासाठी? मी तुला तीन वर तर दिलेले आहेत.

"त्यातला एकही वर मला मिळाला नाही आणि जंघडल ते त्याने सविस्तर सांगितलं.

"काय सगलं आहेस तू? तुला ते वर मिळाले नाहीत असं काय म्हणू शकतोस तू? मी तर तुला पक्काले पाठवली होती. तुझे मामा मरतेसमयी सुगंधिफुलांनी त्याची सारी संपत्ती तुला देणार होते कारण त्यांना मूलवळ नव्हते. त्यांचा बाढादेखील तुलाच घावा असे त्यांच्या मनात होते. त्यांना निरोप धाडला तरी तू गेला नाहीस. मी बोलतेय ते बरोबर आहे ना?" वृक्षदेवीने विचारले.

सीतारामच्या तोंडातून शब्द फुटला. त्याच्या अडाणीपणापुळे हे बोलही वर त्याला मिळू शकले नाहीत. आपल्याच पायावर कुन्हाड मारून घेण्याचा हा प्रकार झाला होता. आपल्या दुर्दैवाबद्दल विचार करीत त्याने दीनबाण्या स्वराने विचारले, "एक लाख सोन्याच्या मोहरा मी मागितल्या होत्या. पण त्या तुला दिल्या नाहीस."

वृक्षदेवीने हसून म्हटले, "तिन्ही वर सफल होऊ शकले नाहीत, हे तुझं दुर्भाग्य आहे. याच कारण तुझा प्रमाणबाहेर स्वाश्रीपणा! तुला हाव होती. सोन्याच्या मोहरा देण्यासाठीच तर जमिनदाराने तुला बोलावणें धाडले होते. त्यांच्या जमिनीमधला जो वृक्ष तू म्हणत होतास, त्या वृक्षाच्या पायथ्याशी त्यांना त्याच्या पूर्वजानी लपवलेला एक ताब्याचा मोठा हडा सापडला. त्यात सोन्याच्या वहा लाख मोहरा होत्या. तो हडा तुझ्यामुळेच त्यांना मिळाला म्हणून एक लाख मोहरा तुला देऊन ते तुझा सन्मान करणार होते. पण तू त्यांना भेटायला गेलाच नाहीस. त्यामुळे तू फार घमंदाखोर आहेस असं समजून

त्यांनी त्या लाख मोहरा गोशरीबांना वाटून टाकल्या."

वृक्षदेवीचे बोलणे ऐकून तो झाडासारखा स्तब्ध उभा राहिला. नंतर स्वतःला सावरत त्याने दीनबाण्या सुरात म्हटलं, "वृक्षदेवी, पुन्हा एकदाच मला हे तीन वर द ना!"

वृक्षदेवीने 'नाही' अशाअर्थी मान डोलावली आणि म्हटले, "पुन्हा हेच वर दुसऱ्या वेळला देण्याची शक्ती माझ्यात नाही अज्ञान. अविकल आणि लाभ पाकारणामुळे मी दिलेले वर तू वाया घालवलेस. मनुष्याच्या जीवनात भाग्य एकदाच बार ठोठावते, पुन्हा पुन्हा नव्हे! पण तुझ्यासाठी तीन वेळां भाग्य दारात आले. आता तुला स्वतःच्या शक्तीवरच भरोसा ठेवून आयुष्य कढावे लाभते. यापुढे तू फक्त वाळलेली लाकडेच तोडीत जा. झाडाझुडपाची दैना कडे नकोस. जोपर्यंत तू त्याच सरक्षण करशील, तोपर्यंत माझ्या कुपेने तुझा परिवार व तू उपाशी राहणार नाही. हाच माझा तुला आशिर्वाद आहे. असं समज." असं सांगून देवी अदृश्य झाली.

गुरुदक्षिणा

रूप वर्षापूर्वी समरस नावाचे एक गुरु होते ते व्यायामशाळा चालवीत असत मल्लयुद्ध, खड्गयुद्ध, बौद्ध विद्या ते शिकवीत होते द्रोण हा समरस परंपरेतला असाच एक गुरु, गोपालपुरातल्या कला शिकवीत होता, या विद्याचे शिक्षण संपल्यानंतर तो आपल्या शिष्यांना नीतिशास्त्राचे शिक्षणही देत होता शिक्षण संपले की शिष्यांना यथाशक्ती गुरुदक्षिणा गुरुला देऊन घरी परतत होते

विजयवर्मा हा त्रिपुराच्या जमीनदाराचा मुलगा होता तो द्रोणाकडून शिक्षण घेत होता मल्लयुद्धात तो अतिशय चपळ होता गदा फिरवण्यात देखील त्याची बरोबरी करणारा कुसरा कुणी नव्हता

एकदा परशुराम नावाच्या सहाध्यायाने विजयवर्माला मल्लयुद्धात हरवले तो समरसच्या कडे येणाऱ्या लोकांपैकी एका सामान्य

परिवारातला होता एका सामान्य तरुणाने आपला पराभव करावा हा विजयवर्माच्या अहंकाराला एक धक्का होता

हे द्रोणाच्या लक्षान आले आणि तो विजयला म्हणाला, "वर्मा प्रतिभेच्या बाबतीत सांगायचा तर ती श्रीमंत वा गरीबाकडे सारखीच असते या विद्या शिक्षणासाठी परशुरामाने अत्यंत परिश्रम घेतलेले आहेत, आणि मग पूर्वक अभ्यास केलेल्यामुळे तो प्रतिभावंत बनला " काही काळ गेल्यानंतर जेव्हा विजयवर्मा व परशुराम यांचे शिक्षण संपले, तेव्हा त्यांनी गुरुदक्षिणा घ्यायचे ठरवले गुरुला काय हवय हा देखील त्यांनी विचारला तेव्हा त्या वाघाना द्रोणाने सांगितलं 'जे माझ्याकडे शिकले आहेत त्याच्यापेक्षा तुम्ही दोघे सर्वपेक्षा जास्ती प्रतिभावान्त व बुद्धिमान आहात तुम्ही दोघांनी शिकलेली विद्या उपयोगाने आणून त्यात अधिक प्राविण्य मिळवा आणि

कोशल्य वाढवा वेळ पडेल तेव्हा मीच तुम्हाला दावाला भेटायला येईन आणि गुरुदक्षिणा घेईन '

चार वर्षे उलटली पित्याच्या निधनानंतर विजयवर्मा त्रिपुराचा जमीनदार बनला जमीनदारीचा कारखाना सांभाळताना तो मल्लविद्येत विशेष रस घेत होता दशान्त्या सर्व मल्ल-योद्ध्यांच्यात तो एक स्पर्धा ठेवीत असे त्यात जिंकणाऱ्या मल्लाशी तो स्वतः सामना करीत असे तो त्याला सांगायचा, "मला हवेलस तर मी तुझा सन्मान करीन पण माझ्या हातून जो पराजित होईल त्याने नंतर पुन्हा मल्लयुद्धात भाग घेता कामा नये पण दो, त्याच्या चरितार्थासाठी आवश्यक त्या सोयींची व्यवस्था मात्र मी करीन "

स्पष्टीत जमीनदाराला जर हरवले तर एकदाच सन्मान झाला असता पण त्याच्या हातून जर पराजय स्वीकारला तर आयुष्यभराची चिंता भिरकी असती म्हणून बहुतेक मल्लांनी ठरवून की जिंकण्याऐवजी हार पत्करणेच जास्त चांगले सारेच मल्ल या प्रलोभनाने आकर्षित झाले त्याकारणाने जमीनदाराच्या हातून हारण्याचे महाभयम प्राप्त करण्यासाठी ते इतर मल्लाशी निर्धारपूर्वक लढत होते, पण शेवटी जेव्हा विजयवर्माशी दुसरा विजेता वीर मल्लयुद्ध करीत होता, तेव्हा मात्र हारण्यातच त्याला आपले हिन आढे असे वाटत होते

विजयवर्माचे हे कपटी नाटक द्रोणाला समजले त्याने परशुरामला आपल्याकडे बोलावून घेतले व सांगितले "विजयवर्माने चातवनेल्या

मल्लयुद्धाच्या स्पर्धाबंदल मी एकले आहे त्यात तू भाग का घेतला नाहीस?" परशुरामने नम्रपणे स्तर दिले, "गुरुवर्य विजयवर्मांना आपण महान योद्धा असल्याचा गर्व आहे प्रतिभावान मल्लांना सुखसोयीची आशा दाखवून तो त्यांना सहजपणे हरवतो आहे मी त्याला उजूनही हरवू शकेन, पण मला तसे करणाऱ्याची इच्छा नाही कारण त्यामुळे त्याचा अहंकार दुखावेत आणि तो काहीही अनर्थ करू शकेल " द्रोणाला हे म्हणणे पडले

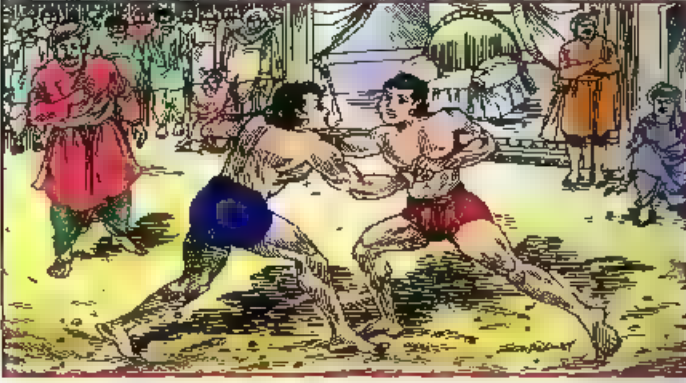
विजयवर्माच्यामुळे कितीतरी समर्थ व निपुण योद्धे अलक्षी होत आहेत ते आपली कला दाखवण्यास तयार नाहीत सुखच्या जाळात अडकून ते निष्क्रीय बनत जातले जाहेत " द्रोणाने विचार करून ठरवले की गुरुदक्षिणेच्या नावाखाली परशुरामाकडे विजयवर्माला घेऊ

- लता उरुंग -

वांकोबा

४१

सप्टेंबर २००३

शिकव्याच्या आणि त्याला योग्य मार्गावर आपण परत आणायचे

परशुरामला घेऊन द्रोण त्रिपुराला आला त्याने परशुरामला एका विश्रामगृहात राहायला सांगितले आणि तो एकदाच विजयवर्माला भेटायला गेला विजयवर्माने गुरूचे आदरपूर्वक स्वागत केले आगमन स्वागताच्या गप्पा झाल्यानंतर द्रोण वर्माला म्हणाला, 'वर्मा, मी मागेच म्हटल होत की माझ्या सर्व विद्यार्थ्यांच्या मध्ये तूच परशुराम हे दोघे जास्त प्रतिभावान आहात माझ्या या दोन सर्वश्रेष्ठ विद्यार्थ्यांमध्ये हाणारे मलयुद्ध पाहावे अशी माझी फार तीव्र इच्छा आहे तू जमीनदार आहेस हा अभिमान सांडून मी शिकवलेली विद्या दाखवून तू परशुरामाला हरव'.

विजयवर्माने गुरुचा हा प्रस्ताव आनंदाने

स्वीकारला विश्रामगृहात परत आल्यानंतर द्रोणाने सारी माहिती परशुरामला सांगून म्हटले 'परशुराम, तूच विजयवर्मांमध्ये होणारे मलयुद्ध तूच जिंकते पाहिजेस ती तुझी गुरुदक्षिणा होईल परंतु तुला आणखी एक गोष्ट करायला हवी जिंकल्यानंतर तुला लोकाना असा दिलासा द्यायला हवा की ही तुझी जील नसून हार आहे असा हे करणे शक्य होईल ते तू मला विचार मकास मी तुम्हाला व्यवहारज्ञान आणि नीति शास्त्रही शिकवले आहे. वेळोवेळी ते तुमच्या मदतीस येत राहील "

दुसऱ्या दिवशी सकाळीच विजयवर्मा व परशुराम यांच्यात मलयुद्धाला सुरुवात झाली विजयवर्माने यापूर्वी कितीतरी विजयी वीराना हरवले होते, पण ते मुहामच्च हार पत्करत होते परंतु परशुरामशी स्पर्धा अगळी होती तोही एक

अत्यंत कुशल योद्धा होता आणि कोणत्याही नाकाने लढत नव्हता दोघांनीही आपापले आवयेच लढवले श्रेष्ठक मोठ्या अकटेने ही स्पर्धा पाहात होते यात कोण जिंकले ते त्यांना सांगत येईना परशुरामने कुठलीही लक्षी सोडली नव्हती विजयवर्माचा पराभव करून गुरुदक्षिणा द्यायचा त्याचा दृढनिश्चय होता शेवटी तो आपल्या इच्छेनुसार यशस्वी झाला व विजयवर्माचा पराजय झाला

विजयवर्माला हारलेला पाहून लोक स्तब्ध राहिले तेव्हा परशुरामने सर्वांना प्रणाम करून म्हटले, 'जमीनदार मलयुद्धांत अत्यंत प्रवीण आहेत, मी पराजित होण्याचा भरपूर प्रयत्न केला होता, पण त्यांनी मला तसे करू दिले नाही. माझ्यासारखा मलयुद्धा सुखाच्या प्रतोगनपुढे हरावा हे यला मान्य नव्हते म्हणून यानी हार स्वीकारली तेव्हा खरे जिनेना तर जमीनदाराच आहेत '

लोकानी टाळ्याची कडकडाट केली विजयवर्माने एक दीर्घ स्वप्न घेऊन म्हटले परशुराम असामान्य योद्धा आहेत त्याच्या

हातून होणारा हा माझा कुसरा पराभव आहे युद्धविघ्न स्वार्ष व गर्व यांना स्थान नसते मी आजपर्यंत मलयुद्धांना सुखाचे प्रतोगन दोखवले त्यांना हरवतांना माझा अहंकार वाहतच चालला होता पण आज माझ्या या गुरुवधूने माझे गर्वहरण केले मी अगदी मनोपासून परशुरामला शुभेच्छा देतो आहे

दोन्ही शिष्यांची पाठ थोपटत द्रोणाने म्हटल तुम्ही दोघांनी आपापल्या परीने माझ्या मनात होतीलीच गुरुदक्षिणा मला दिलीत त्याचा मला फार आनंद वाटतोय यापुढे मलयुद्धाच्या स्पर्धांमध्ये प्रतिया व कौशल्य यांनाच स्थान मिळेल मावी काळातच मलयुद्ध सुखाच्या मागे लागून आकस्मिक सुख होणार नाहील असा मला विश्वास वाटतो

गुरु द्रोण गोपालपूला परत गेला जाण्यापूर्वी दोन्ही शिष्यांना त्यांनी गुरुकुळात केव्हा तरी येऊन जावे व नवीन विद्यार्थ्यांसाठी काहीतरी नवी योजना सुरु करावी असे सुचवले विजयवर्मा व परशुराम यांनी अर्थातच त्याची सूचना स्वीकारली

जावोवा

43

सप्टेंबर २००३

भारताची ओळख

१. प. नेहरू यांनी तीन पुस्तके, निहिती खाली त्याची नावे व प्रकाशनाचे वर्षां दिले आहेत त्याच्या जोड्या लावा
 अ. आत्मचरित्र १. १९३४
 ब. भारताचा शोध २. १९४६
 क. आगाविषय इतिहासातले काही झरोके ३. १९४६
२. मौनीलाल नेहरूंचा कोणता व्यवसाय होता?
 अ. प्राध्यापक
 ब. वकील
 क. वैद्यकी

३. या फोटोत प. नेहरू कुणाकडून घडयाळ घेत आहेत?

४. प. नेहरूंची भगिनी, विजयालक्ष्मी पंडित या कोणत्या देशात भारताच्या राजदूत होत्या?
 अ. चीन,
 ब. रशिया,
 क. अमेरिका
५. पंतप्रधाननंद स्वीकारताना इंदिरा गांधीन्वे बस किती होते?
 अ. ४९, ब. ५३, क. ५७

गणेश पुराण

होमझीतून जन्मलेला मयकर प्राणी अर्धवृक्ष होताच काळाने विघ्नासुराचे रूप धारण करून कालपाश फेकला. कालपाश गरगर फिरत प्रळयासारखा सर्व प्रदेशावर पसरला. अभिनवगुप्तेने पराक्रम दाखवून त्याला तोडून टाकण्यासाठी प्रयत्न केला. कालपाशाचे ताडव वाढतच गेल्याचे पाहून व सर्व प्राणिमात्रात हाहाकार उडालेला पाहून वसिष्ठादी सप्तर्षी व इतर ज्यांच्या हृदयाने लोककल्याणाची चिंता होती अशा सर्व ऋषींनी मिळून ब्रह्मदेवाची प्रार्थना सुरू केली.

ब्रह्मदेव म्हणाला "कालपाशातून कोणी ही सुटणे शक्य नाही. कालप्रभाव थांबवू शकणारा आणि काबाला आवकू शकणारा एकदा गणनायक आहे. त्यानंतर ब्रह्मदेवासह सर्वांनी मिळून आताच आलेले संकट टळावे म्हणून गणनायकाची प्रार्थना केली.

महागणपती स्वस्तिक पीठावर बसला व सर्वांना त्याचे दर्शन घडले. त्याने आपल्या हातांनील पाश सोडला. गणेशाच्या पाशााने कालपाशाचे तुकडे तुकडे करून ते गणेशासमोर आणून टाकले.

काळाचा अशा तऱ्हेने पदामल होताच त्याने आणखी प्रयत्न अशा विघ्नासुराचे रूप धारण केले आणि कालदंष्ट्र धारण करून त्याने प्रहार केलायला सुरवात केली. गणेशाने त्यावर आपला अकुश फेकला, तो अकुश विघ्नासुराच्या कण्यांतच शिरला. विघ्नासुराला अकुश लागताच निरुपाय होऊन इकडे तिकडे कोलाट्या खात, आता विघ्नेश्वराच्या हातून आपली सुटका नाही हे ओळखून त्याने गणेशाच्या पायावर लोटागण घातले. त्याचा बंदी असल्यासारखा तो निचट पडला. गणेशाने आपल्या दांडी पायांनी एक दोनदा लता प्रहार केला.

६. इंदिरा गांधींनी एक महत्वाचा कायदेबदल अमलात आणला तो कोणता?
 अ. नद्यांचे राष्ट्रीयीकरण
 ब. पोलोदडवोगाचे राष्ट्रीयीकरण
 क. बँकांचे राष्ट्रीयीकरण
७. इंदिरा गांधींनी कुसत्या वेळी पंतप्रधानपद केव्हा स्वीकारले?
 अ. १९७१ अ. १९७५, क. १९८०,
 (उत्तर पुढच्या अंकात)

ऑगस्टमधल्या प्रश्नावलीची उत्तरे

१. अ. ३ ब. १, क. २
 २. रामचंद्र
 ३. नाळ गंगाधर टिळक, गणेशचतुर्थी
 ४. या चित्रात होळी व दिवाळी यांचे मिश्रण आहे. हे दोन सण वेगवेगळ्या महिन्यात असतात
 ५. ब

तेव्ही काळ विघ्नासुराच रूप घेऊन देऊन गणेशाचे पाय धरून विनवण्या करू लागला -
गणेशा! तुझ्या भयंकर विषय पाशासमोर पृथ्वीवर फक्त सूर्योदय व सूर्यास्त समयी प्रघट नोंपारा माझा पाश कांटे? सर्व विघ्नाला वश करू शकणाऱ्या तुझ्या अक्रुशासमोर माझा कालदंड काय टिकू शकणार? पर्यंतसारख्या भव्य भुताना तुझ्या इच्छेनुसार विद्रुक्त्या भूषकवाहनाने घुळीत मिळावेले तू विघ्नासुरा कावून ठेवणारा विघ्न नाशक विघ्नेश्वर अगहैस देवा तू मला क्षमा करा! या शब्दांत काळ गणेशाची प्रार्थना करू लागला

गणेश त्याला समजावून म्हणाला 'काळा इतरांची कापे आपल्या शिरावर घेण्याचे प्रयत्न आपण तू स्वतःचा जीव सकटात लोटलास तू आपलं काम व्यवस्थित कर म्हणजे झाले'

काळाने दोन्ही काम झाले तीन उपायश्या

काढल्या व लोंढाल पाऊन घेऊन म्हणाला -

'बुद्धि आली, बुद्धि आली! माझी बुद्धी त्या इडाच ऐकून गयत चरले जाणारी होती पण आता ठिकाणावर आली! तुझ्या भक्ताच्या व तूने स्मरण करणाऱ्याच्या वाटेस मी कधी जाणार नाही त्यांना आधीव्याधींचा वास होणार नाही असे सांगून काळाने गणपतीचा निरोप घेतला

गणपतीने काळाचा गर्वभंग करताच काळाच्या पाशांमुळे जमिनीवर पडलेले अभिनदन महाराज वगैरे सर्व लजीज झाले व झोपेतून जागे झाल्यासारखे उठून उभे राहिले त्या जागर आकाशातून पुष्पवृष्टी झाली तेव्हामासून कोणतेही मंगल कार्य किंवा सत्कार्य करायच झाल की गणेशाचे स्वस्तिक काढून गणपतीचे साकेतिक रूप म्हणून त्यावर हळदीची गोळी ठेवून तिची पूजा करण्याची रीत चालू झाली

'कालपुरुषाचा गर्वभंग करून त्याला बादाक्रांत करणाऱ्या विघ्ननाशक गणेशाकडून ज्याचा पूर्ण विश्वास आहे, ते कालप्रवाहाच्या विरुद्ध दिशेने पोहत जाऊनही पाय रोवून उभे राहतात व त्यांना कार्यसिद्धी सहजो प्राप्त होते' असे सांगून पावन मिश्र गप्प झाले

एके दिवशी एक लहान मुलगी पावन मिश्राची धरगळी धरून त्याला एका विराजयल्ले घेऊन गेली

त्या चित्रांत एक अत्यंत स्वयंती मुलगी गणपतीच्या मूर्तीसमोर गुलथे ठेऊन नमस्कार करीत होती. पावनमिश्र तिची गोष्ट समजू लागले एका पुण्यान दपतीला गणपतीची आराधना

केल्यावर प्रसाद म्हणून एक कन्यारत्न झाले जन्मताच ती मुलगी समोरच्या कोनाड्यांतल्या गणेशमूर्तीकडे टक लावून पाहू लागली तो आपल्याला ओळखतो आहे असे वाटून रडू लागली काही वेळाने हसू लागली त्या मुलीचे नाव सुंदरी ठेवले नांवस्त्रा साजेस अशीच ती सुंदर होती सौंदर्याबरोबर ती हुशार, क्षत्र, व प्रेमळही असल्यामुळे तिला सर्वजण ज्ञानसुंदरी म्हणू लागले

तिच्या सौंदर्याची चर्चा जवळपासच्या पंचक्रोशीत होत असे. सर्व म्हणत की ती कोणी देवकन्या किंवा अप्सरा असावी आपामुळे ती या मर्यादांची आली असावी तिच्याशी लग्न करून धा, म्हणून मोठमोठे श्रीमंत लोक मगण्या घालू लागले, राजेशंखवाड्यांमध्येही तिचे पाणिग्रहण करण्यासाठी बुरस लागली त्या देशाचा राजाच स्वतः तिला आपली राणी करून घेण्यासाठी आपल्या लव्याजम्यासह राजधानीहून मित्रांच्याची बाजी मी आली

ज्ञानसुंदरी दररोज ज्या गणेशाची पूजा करी ती गणपतीची मूर्ती नदीच्या घाटावर होती ती त्या गणेशमूर्तीसमोर गुलथे ठेवून बसे आणि डोळे मिटून म्हणे "विघ्नेश्वरा! मी आपल्या शीश्यास्येपासूनच तुझी आराधना करीत आले लग्न करून तसारा करण्याची मला इच्छा नाही मला म्हातारी कर, मला ज्ञानसंपर्का अनुग्रह कर माझा जन्म सार्थक व्हावा असं काही तरी करम माझ्या हातून घडू दे!" अस म्हणत ती ध्यान लावून बसली असता तिचा काळाभोर असाढा चादीसारखा चकाकू लागला तिच्या सुंदर

जाबोचा

गालावर सुरकुत्या पडल्या तिच्या रुपाळावर सुरकुत्या जाल्या नदीवर जे कोणी नाल ते तिचे ते विकृत रूप पाहून धक्क झाले एक सुंदर तरुणी एक म्हातारी आज्ञा झाली

मुली मुली, ज्ञानसुंदरी हे असं काय ग झाले? अस म्हणत रडत तिचे आई वडील आले त्यांना ती म्हणाली - 'मी आता मुलगी राहिले नाही मी सुंदरी राहिले नाही, मी अज्ञा झाले तुम्हा सर्वांना आनंद व्हायला पाहिजे आणि तुम्ही असं रडता काय? तुम्ही मला आपल्या पांटी जन्म दिलात, तो सार्थक व्हावा असा गणपतीने मला आशीर्वाद दिला आहे माझ्याहून जे अज्ञानी आहेत त्यांना मला माहीत आहे तेवढे ज्ञान मी त्यांना देईन जे माझ्याहून ज्ञानवान आहेत त्यांच्याकडून शिकण्यासारखे असेल ते मी शिकेत अज्ञान अवस्थेत जे आहेत ते त्यांना कितीही मोठे दिसत असले तरी ती कुकुरी बालेच

47

सप्टेंबर १९९३

साहेत, ती सर्व माझीच मुले, नातवंडे आहेत व मी त्याची आजी आहे।”

“मी जन्मले तो हाच दिवस नाही का? हाच माझा वाढदिवस! मी अतः पायी तीर्थयात्रेला निघून आहे. मला सर्वांनी आशीर्वाद द्या ” असे म्हणत ती आजी झालेली सुदरी उठली तिने झगड्याची एक काठी टेक्याला म्हणून कळवून घेतली

त्याच वेळी तेथे त्या देशाचा राजा आला त्याला ती आजी म्हणाली “प्रजेचे धन प्राण व गौरव आणि त्याच्या मुलींचे रक्षण करण्याचा भार तुझ्यावर आहे आणि तूच एका कन्येला उचलून घेऊन बायना आला आहेस का? गांधे घों चोरून नेणारा तू चोर लुट्या आहेस की? राजा आहेस?” तिने राजाला विचारले

राजा गरमिदा होऊन अधमिला झाला त्याने आपला किराट व तलवार बाजूला काढून ठेवली

सप्टेंबर १९०३

व आजीच्या पायां पडून म्हणाला - “देवी, प्रभ्या! तुझ्या दर्शनाने माझे अज्ञान नाहीसे झाले मी राज्यकारभार सोडून प्रजेचा सेवक म्हणून काम करतो ”

अव्हा म्हणजे आजी तीर्थयात्रेला निघाली नेह्या राजाने तिच्यामाठी एक पातखी व इतर सर्व नयारी कळवून दिली

तेव्हा अव्हा सर्वांस नकार देत म्हणाली राजा, ज्यांना पायात घालायला चपला किंवा बहाणा देखील नाहीत, अशा कष्टाने आयुष्य कष्टाण्या सामान्य प्रजेकडे मी पातखीत किंवा रथान रमून फोपण्या नोंडाने जाऊ आणि त्यांना ज्ञानबोध करू? तू प्रजेला विद्यादान कर आणि सुखी कर तू आपले काम कर, मी सामान्य प्रजेसारखी सामान्य तोंकात मिसळून त्यांची जी सेवा करता येईल ती करीन राहीन. विघ्नेश्वर व त्याचा घाकटा भाऊ सुब्रह्मण्यम् माझी सर्व काळजी वाहतील!”

अव्धाने काठी घेतली व पायी निघाली ती ज्ञानपीठ नावाच्या एका मठात आली पीठाधिपतीला नमस्कार करून म्हणाली “स्वामी! मला ज्ञानोपदेश करावा।”

पीठाधिपती संकोच करीत म्हणाला “आई, तुमची स्त्रीजान ज्ञानोपदेश घेतल्याचा तुम्हाला काय उपयोग?”

अव्हा म्हणाली - “पाणी आणि दिवा फक्त पुष्पांकरितांच का, स्त्रीला काही उपयोगाचे नमनात का? त्यांना त्यांचा उपयोग करत येणार नाही का? अथर्वव्याख्या ज्ञानांतला दिया इतरना वाट दाखवीत नाही का? प्राविमानात

४४

चांदोबा

मी दे ज्ञान फक्त नरालाच असले का, की स्त्रीलाही असले? काहीच नव्हते ते सर्वच झाले, झुंजातून जग निर्मिले गेले वहुकडे आहे ते एकच आहे असे जन्माबरोबर म्हणत असता ही कमी व जास्त योग्य व अयोग्य याची निवड करणे फक्त ज्ञानी लोकांचेच काम आहे का?”

पीठाधिपति नम्रपणे म्हणाला - “देवी ज्ञानपीठावर मी नाही, तू असायला हवी होनीस!”

अव्हा “हो पीठे आणि मठ हवेत कुशाळा” सर्वांना सहजी फाटेल अशा नुस्तेने जवळ जाऊन ज्ञानोपदेश करण वर नाही का? पंचपक्वान्ने, खीर, पुनी वगैरे राजभोग एकाला बाढण्यापेक्षा खाल्या लायक ने आपले ते दहाजपाना वाटले तर काय हरकत?”

चांदोबा

४९

सप्टेंबर १९०३

पीठाधिपती म्हणाला “होय, मी त्याच प्रमाणे गारेल!” असे म्हणत मान नाकवून त्याने नमस्कार केला

अव्हा अशीच पुढे जात असता एका गोड पाण्याच्या विहिरीजवळ चार बायका पाणी काढून वंऊन जाण्याविषयी एक बाई काही गायन होती व इतर एकत होत्या ती अधिकारसाणीने म्हणत होती - “कोणी आशी आली किंवा मागाहून गेली तरी मीच पहिल्याने पाणी काढणार. नंतर या बाई, नंतर या, आणि त्यानंतर ती बाई”

दूर एक मुक्ताी दीनबाण्या जायस्तान ओरडत होती “पाणी घाला बाई! घसा कोनला परतला आहे!”

चीधी बायका एकदम आरडल्या “ज्या ग,

दूर हो! इकडे जवळपास येऊच नकोस!" त्या किचाळून तिला सांगत होत्या आणि ती दूर उन्हांतून चालत आलेली मुलगी जीव कासावीस झाल्यामुळे बेरी येऊन पडली.

त्याच वेळी अंबाने पुढे जाऊन आपल्या झरीतील पाणी त्या बिचाऱ्या मुलीच्या तोंडात घालले, य खरलेले पाणी स्वयः पिऊन राहान भागविली, ते पाहून त्या चौथीजणींनी तोंड फिरवून म्हटलं - "काय ग बाई तरी! म्हानो, तिना तू पाजलेस त्यातलं उरलेलं तू पितेस? ती खालच्या जातीची आहे!"

अंबा शांतपणे म्हणाली - "अहो बायानो, मला तर मुळात कोळीही जात नाही, त्या मुलीच्या व माझ्या शरिरांत, आमच्या नाड्यांत जे पाणी वाहाते आहे, ते एकच आहे!" असं म्हणत ती त्या बायकांच्या घागरांतलं पाणी पाहून संकित होऊन म्हणाली - "तुमच्या अंगात फक्त दूधच असतं असं वाटतं? मग तुम्हाला पाणी कशाळा? प्यायला वर नाहीच ना? मग बायानो तुम्ही दूधच प्या, पाणी आम्हाला सोपूच वा!" असे म्हणत आपला तांबा भरून तिने पाणी भरून घेतले.

त्या बायकांना म्हातारी म्हणाली त्यानवे तत्त्व कळले व त्यांची बुद्धी ठिकाणावर आली.

अब्बा अजीच पुढे जात असतां एका गांवी प्राण्यांचे वळी दिले जात होते. लोक घाबरून गेले होते आणि देवाची प्रार्थना करीत होते.

अब्बा त्यांना पाहून म्हणाली - "केवढा मोठा अन्याय पाजविला आहे हा, माते! हे लोक स्वतः तर छान शिजवून मांस खातात आणि तुला माज, कच्चं रक्त पिऊन जाणाऱ्या हूर जनावरांसारखे, वागवीत आहेव. ही सर्व प्रातेचा अपमान करणारी मुलं झाली आहेत!"

"अहो नको, असं नका म्हण! मातेला राग आला तर सर्वनाश करील!" असं त्यांनी म्हणताच अब्बा म्हणाली - "लांच दिली नाही म्हणून कोणी आई झाली तरी मुलांना ठार करीच का? तुम्ही उगाच भितां आहात, भयला भक्ति मागत आहात! तुमच्या मनात मातेविषयी खरी भक्ती ज्या दिवशी उत्पन्न होईल त्या दिवशी तुमच्या मनांत भय म्हणून राहणार नाही! तुमच्यावर संकटे येणार नाहीत!" असे म्हणत तिने त्यांना समजेल अशा भाषेत भक्तिमार्गाचा उपदेश केला.

दोन वर

फार फार पूर्वी सत्यकीर्ति नांवाचा एक तरुण होता, त्याच्या लहानपणीच त्याचे आईवडील वारले होते. त्याच्या आईने त्याचं पालन पोषण केले नि त्याला वाढवला.

काही वर्षांनंतर आज्ञी फार आजारी पडली आणि पुष्कळ दिवस अंधाराला खिळून होती. मरण्यापूर्वी तिने दोन चित्रे नाववाला दिली आणि म्हटले, "हे वधू सत्यकीर्ति, ही दोन देवींची चित्रे आहेत. तू श्रद्धापूर्वक यांची पूजा कर केलीस, तर तुझे कल्याण होईल."

आजो बारल्यानंतर त्याने दुसऱ्या एखाद्या गांवी राहायला जायचं ठरवले, व तो निघाला. तो रस्ता एका जंगलातून जात होता. तिथे त्याला एक घर दिसले. त्यात एक स्त्री राहात होती. ती तिचा म्हणाला, "मला असे घर हवे आहे, जिथे मला उपाशी राहावं लागणार नाही. मी तिथे या दोन्ही चित्रांची पूजा करीत राहीन."

ती स्त्री हसली नि म्हणाली, "इतून पुढे पुर्वेला

चालत जा. तिथे तुला एक पठार दिसेल. तिथे अनेक प्रकारच्या फळांचे वृक्ष आहेत, तिथे एक उजाड घर आहे. तिथे तू तुझ्या चित्रांची पूजा करू शकशील."

सत्यकीर्ति तिथे पोचला. त्या स्त्रीच्या सांगण्याप्रमाणे तिथे एक रिकामे घर होते, चारी बाजूला निरनिराळ्या फळांचे वृक्ष होते. ती फळं खाऊन आपले पोट भरित तो त्या घरात राहू लागला, आणि आजने दिलेल्या चित्रांची मनोभावे पूजा करायला लागला.

काही काळानंतर एक देवी प्रत्यक्ष अवतरली, तिने सत्यकीर्तिला म्हटले, "तुझ्या पूजेमुळे मी फार संतुष्ट झाले आहे, बोल, तुला कोणता वर ह्याय?"

"माते, तू कोणती देवी आहेस?" सत्यकीर्तिने विचारले.

"मी स्वार्थीची देवी आहे. तू जो वर मागशील त्यात स्वार्थ अवश्य असला पाहिजे. हे सत्य

ध्यानंत ठेवून काय ते माग." ती देवी म्हणाली.

"इतक्या लवकर तू दर्शन देशील अस मला वाटलं नव्हतं, कृपा करून उद्यां तू परत दर्शन दे आणि मी मागेन तो वर दे." सत्यकीर्ति म्हटलं.

स्वाधिदेवी 'हो' म्हणून अहस्य झाली.

स्वार्थ हे कोणत्या पक्षपाते नांव असाने असा सत्यकीर्तिना प्रश्न पडला. तो तडक तिथून निघाला आणि जंगलात राहाणाऱ्या त्या स्त्रीच्या घरी गेला. त्याने तिला स्वार्थ-देवीची गोष्ट सांगितली, आणि विचारले, "ह्या स्वार्थ म्हणजे काय असतं?"

"आधी घरांत पे." असं म्हणून तिने सत्यकीर्तिना घरांत बोलावले आणि त्याला जेवायला घातले. त्यानंतर तिने त्याच्यासमोर एक मुलगी आणली आणि विचारले, "ही मुलगी कशी आहे?"

"फारच सुंदर" सत्यकीर्ति म्हणाला.

आजपर्यंत त्याने इतकी सुंदर स्त्री पाहिली नव्हती.

"वाल्ह, ही माझी मुलगी आहे. ती सुंदर आहेच, पण जन्मापासून मुकी आहे. स्वाधिदेवीकडून तू वर माग आणि हिचे मुकेपण वाहीसं कर, म्हणजे मी हिचे लग्न मी तुझ्याशी लावून देईन." त्या स्त्रीने म्हटलं.

सत्यकीर्ति पुन्हा पठरावर परत आला. दुसऱ्या दिवशी जेव्हा तो पूजेत मग्न होता, तेव्हा स्वाधिदेवीने दर्शन दिले. त्याने देवीला म्हटले, "मला एका मुलीशी लग्न करायची इच्छा आहे. ती मुकी आहे. मला असा वर दे, की त्यामुळे ती बोलू शकेल."

स्वाधिदेवीने त्याची मागणी पूरी केली आणि ती अंतर्धान पावली. सत्यकीर्ति पुन्हा त्या स्त्रीकडे गेला. तिथे पाँचव्यावर त्याने पाहिलं की ती मुलगी आता बोलू शकत होती.

"तू मला कचन दिलं होतंस की तुझ्या मुलीचे लग्न माझ्याशी करशील म्हणून, तेव्हा आता तसें कर." सत्यकीर्तिने जोर देऊन सांगितलं.

"सत्यकीर्ति, तू पायळट आलेस. आता माझी मुलगी मुन्नि राहिलेली नाही, म्हणून या सुंदर मुलीचे लग्न मी एखाद्या महाराजाशी मी करीन. कोणीही राजा महाराजा तिच्या रुपाकडे बघून तिच्याशी लग्न करील." त्या स्त्रीने म्हटले.

सत्यकीर्तिने निराश स्वरांत विचारलं, "हे तुम्हाला तरी योग्य वाटतंस की?" "हो, हो, शंभर टक्के योग्य आहे. तूच मला विचारलं होतंस ना स्वार्थ म्हणजे काय ते? ह्यालाच स्वार्थ म्हणतात. माझ्या मुलीचे लग्न तुझ्याशी न करता एखाद्या महाराजाशी करणे ह्याला स्वार्थ म्हणतात!" त्या स्त्रीच्या आवाजांत कुत्सितपणा होता.

सत्यकीर्तिना स्वार्थ बरोबर वाटला नाही. तो आपल्या जागेवर परत गेला आणि दुसऱ्या देवीच्या पूजेत गुंतला. त्याने पुढची कित्येक वर्षे तिची मनःपूर्वक पूजा केली परंतु ती देवी कधीच त्याला दिसली नाही. त्याची दाढी व मिसा लांब वाढल्या. अनेक वर्षांनंतर त्या दुसऱ्या देवीने दर्शन दिले, आणि तिने सत्यकीर्तिना वर मागण्यास सांगितला. सत्यकीर्तिने तिना भक्तीपूर्वक नमन करीत म्हटलं, "माते, तू कोण आहेस?"

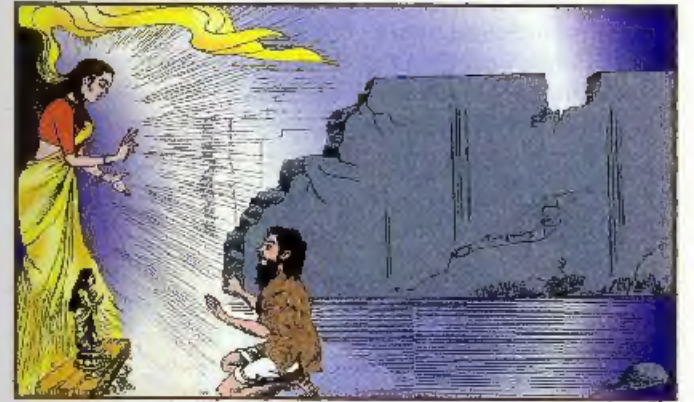
"मला निःस्वार्थी देवी म्हणतात. माझ्या वराचा जर तुला फायदा हवा असेल तर त्यांत कोणताही स्वार्थ असता कामा नये!" देवीने म्हटले.

सत्यकीर्तिने तिला दुसऱ्या दिवशी थायला सांगितले आणि जंगलातल्या त्या स्त्रीला भेटायला गेला. आता ती खूपच म्हातारी झालेली होती. दुसऱ्या देवीने दर्शन दिल्याची बौध्द त्याने तिला

सांगितली आणि विचारले, "ही निःस्वार्थता कशी असते?"

ती म्हातारी वसू लागली व म्हणाली, "कलिंग देशाच्या राजाने माझ्या मुलीशी लग्न केले. त्यांना एक मुलगी झाली. तिचे नांव बत्सला आहे. ती आता अठरा वर्षांची तरुणी आहे. खूप सुंदर आहे. पण ती मुकी आहे. निःस्वार्थ देवीकडे बत्सलेला बोलावला यावे म्हणून वर माग. ती जरी रीक रोवू शकली तरी त्यानंतर मी काही तिचे लग्न तुझ्याशी करणार नाही. हा निःस्वार्थी वर होईल."

सत्यकीर्ति परत जाताना याच्यावरच विचार करीत होता. विचाराच्या नादात तो दुसऱ्या दिशेला एक मुनींच्या आश्रमांत पोचला. मुनीने त्याची सगळी कहाणी ऐकल्यानंतर म्हटले, "बत्सला, तुझ्यापेक्षा बीस वर्षे आगेदम मी इथे तपश्चर्या करतो आहे. पण माझी तपस्या सफळ झालेली नाही.

याचं काय कारण असू शकेल? वू निस्वार्थदेवीला विचारून भला सांग."

सत्यकीर्तिने हो म्हटलं आणि तो आपल्या घरी परत गेला.

दुसऱ्या दिवशी निस्वार्थदेवी पुन्हां अवतरली. त्यावेळी सत्यकीर्तिने तिच्याकडे मुक्या बत्सवेला बांधा मिळायी असा वर मागितला, आणि त्या तपस्वीने विचारलेला प्रश्न त्याने देवीला सांगितला.

निस्वार्थदेवी म्हणाली, "बत्सला आता लोकच बोलायला लागेल. आता राहिली त्या तपस्वीची समस्या! त्याची सारी तपस्या त्याच्या कर्मडतुमधे सांठून राहिली आहे. त्या तपोशक्तीचा त्या मुनीला कांहीच उपयोग होणार नाही. त्याचा वाप इतर कुणालाही मिळेल. ती तपोशक्ति दुसऱ्याला देऊन टाकल्यानंतरच त्या मुनीच्या तपश्चर्येचे फळ त्याला मिळू शकेल." असं सांगून ती निस्वार्थदेवी अंतर्धान पावली.

सत्यकीर्ति पुन्हां त्या मुनीला भेटायला गेला, आणि देवीने सांगितलेला उपाय त्याने मुनीला तयिस्तर सांगितला. मुनीने खालीच तो कर्मडतु

त्याला देऊन टाकला. तो कर्मडतु हातांत धरल्यानरोबर त्यांतल्या तपोशक्तिमुळे प्रौढ सत्यकीर्ति एकदम तरुण सत्यकीर्ति विसू लागला. तो सरळ त्या म्हाताऱ्या खीकडे गेला आणि त्याने तिला सांगितलं, "आजीबाई, देवीने म्हटलंय की तुमची नात जेव्हा आपल्या होणाऱ्या पतीला प्रथम बघेल, तेव्हा तिला याचा फुटेल."

"बां झालं, वू आला आहेत ते! माझी नात काखच इथे आवेली आहे. यांव, मी तिला बोलावून आणते हं!" असं म्हणत ती ओत गेली. तितक्यांत तिची नात राजकन्या घांतून बाहेर आली आणि सत्यकीर्तिला पाहून म्हणाली, "आजी, हे कोण आहेत?"

नातीच्या तोंडचे हे शब्द ऐकल्यावर तिला बोलता येतंय, हे पाहून आजी स्तब्ध झाली. जरा वेळाने भानावर येत ती म्हणाली, "तुला बोलतयना येतंय? याचा अर्थ हाच तुझा होणारा पती आहे!"

सत्यकीर्ति व एजकुमारी बत्सला यांचा विवाह अत्यंत घाटमाटांत झाला. प्रथम तो कलिंग राजाचा बाई झाला आणि नंतर त्या देशाचा राजाही झाला.

मूर्ख

धनिया एक साधा शेतकरी होता. कांही वर्षांपासून त्याला नशिबाची साथ मिळत नव्हती. पिकें कापणीला तयार झाली नि जोरचा पाऊस आला. सारं पीक बुडालं. आंब्याच्या झाडावर मोहोर लागला नाही तोच त्यावर कीड पडली आणि बघताबघता मोहोर गळाला. त्याच्या लेकीचे लग्न ठरले, पण कांहीतरी कारणांवरून फिसकटले.

धनियाचा मुलगा रतन स्वतःला खूप शाह्या समजत असे. त्याने जेव्हा पाहिलं की प्रत्येक गोष्ट विपरीत होते आहे तेव्हा तो ज्योतिषीमार्तंड शिवशर्मा यांना भेटला. त्यांनी गणिती आंकडेमोड करून रतनला सांगितले, "एक बारीकशी देवता तुमच्या घरावर रागावलेली आहे. एक आठवडाभर पूजा करा आणि त्यानंतर एका मूर्खाला छोटभर खायचं घाला."

"मूर्खाला? आपला तोंडगा तर मला विचित्र वाटतोय." रतन म्हणाला.

"यात कांहीएक विचित्र नाही. तुमच्या घरांत तुम्ही सारेजण बुद्धिमान आहात. बुद्धिवंतांना

घास घायला त्या देवतेला आनंद होतो. तिच्यापासून मूर्ख माणूस अनेक कोंस दूर असतो. तुमच्या घराच्या पूजेमुळे ती खूब होऊन जाईल. आणि त्यानंतर तुमच्या घर सोडून कुणा दुसऱ्या बुद्धिवंताच्या घरात घुसेल, म्हणून कुणी मूर्ख माणूस तिला राखवला ना, तरी पुरे; ती तुमच्या घरातून कायमची जाईल." शिवशर्माने सांगितलं रतनने घरी येऊन आईवडिलांना ही गोष्ट सांगितली.

"आता मूर्ख माणूस कुठे शोधायचा?" धनियाने विचारलं.

तेव्हा रतनला वीरभद्राची आठवण आली. वीरभद्र हा सूरदासचा मुलगा होता. त्यांचीही परिस्थिती गेली कांही वर्षे कठीण होती. नशीब साथ देत नव्हतं. पुढ्यळजण म्हणत की वीरभद्रही याला कारणीभूत आहे. तो स्वतःला फार शाह्या समजत असे. पण खरं म्हणजे तो बाबळटच होता.

पण जर कुणी त्याला तसं म्हटलं तर तो रानात असे. म्हणून लोक मुझमच त्याला दुसऱा

म्हणत, त्याच्या नुडीचं भरभराट कौतुक करीत. त्यामुल्लं तो अतिशय खूष होत असे.

रतनने, धनियाला वीरभद्रबद्दल सांगिले. "मला मान्य आहे कीं तो खुळा आहे. पण तू खुळा आहेस म्हणून आमच्या घरी जेवायला ये, असं सांगून आपण त्याला निमंत्रण कसं काय देणार?" धनियाने प्रश्न केला.

"माना, तू खुळा, मूर्ख आहेस हे त्याला थोडंच सांगायचं? आपण त्याला इंद्र, चंद्र आहेस म्हणायचं. आपली कौतुकांची फुलं उधळली कीं तो आनंदून जाईल. त्याला खूप कसं कसायचं ते मला ठाऊक आहे. हे काम तुम्ही माझ्यावर सोडून द्या."

धनियाने होकार दिला. रतन वीरभद्रला जाऊन घेऊन आणि इकडच्या तिकडच्या गप्पा झाल्यानंतर म्हणाला, "तुला आवाज किती गोड आहे? तू संगीत साधना करतोस कीं काय?"

"हो करतो ना कवितादेखील करतो मी."

असं म्हणून त्याने स्वतः लिहीलेली एक कविता ऐकवली.

"वा वा! काय छान कविता आहे ही! अशा विरबंत पारंगत होणे हे अहोभाग्यच आहे. परमेश्वराने जर तुला थोडं आणखी रूप दिलं असतं तर किती बरं चांगलं झालं असतं!!" रतन म्हणाला.

"पण लोक तर मला 'देखणा आहेस' म्हणतात." वीरभद्र जरा खिडूतच म्हणाला.

"हे बघ, मी खोटं बोलत नाही. जे दिसतंय, तेच सांगतोय. तुझी कविता चांगली आहे, तिला मी चांगलं म्हटलं. तुझा आवाज गोड आहे, ते मान्य केले, तू खूप हुशार आहेस तेही मला माहीत आहे. आता थोडे रूपा जरासं कमी आहे असं मला आपलं वाटतं. जे खरं दिसतं, वाटतं ते मी स्वच्छ बोलून दाखवेलं. थोडा कमी देखणा म्हणजे कुरूप म्हणं हे. लोक तुझी स्तुती करतात कारण तुला वस्तुस्थिती आणि सत्य यांची जाणीव आहे." रतनने त्याची अशी कांही तारीफ केली कीं तो हवेंतच तरंगायला लागला.

वीरभद्र स्वताच खूष झाला. त्यानंतर एका ठरावेच्या दिवशी रतनने वीरभद्रला भोजनास यायचं निमंत्रण दिले. वीरभद्राने होकार दिला.

धनियाच्या घरांत शिवशर्माने यथोचित पूजा करून घेतली. पूजा संपल्यानंतर वीरभद्रला घोटभर त्यादिष्ट भोजन जेवू घातले. त्यानंतर लौकरच धनियाकडची आर्थिक स्थिती सुधारली. एका दुष्ट्या नातेनाईकाने मस्तेसमयी आपली सारी संपत्ती धनियाच्या नांवावर करून दिली. दुष्ट्या पिकांपासून भरपूर कमाई झाली. मुलीचं वध एका श्रीमंत घरांत ठरले.

काही महिन्यांनंतर त्यांचा आणखी एक दूरचा

नातलग मुकुंद हा त्यांच्या घरी आला. रतनच्या दुगारीचे कौतुक करीत तो म्हणाला, "खुळ्या शुक्त वक्रांत तू आमच्या घरी जेवायला आलं पाहिजेस."

"तुझं आमंत्रण जर निराळं वाटतंय, एखाद्या देवतोचा कोप शांत करण्यासाठी तू पूजा विना करतो आहेस कीं काय?"

"हे तर, तू बरोबर बोलतास. पण तुला कलं काय हे माहीत रे?" मुकुंदने विचारलं.

तेलां खनने मुकुंदला सर्व सविस्तर इकीमत सांगितली व म्हणले, "त्या पूजेनंतर एखाद्या मूर्ख माणसाला भोजन थायचं असतं! माझ्यासारख्या बुद्धिमान माणसाला नसतं बोतावण करायचं! सूर्यालाच्या मुवाला आम्ही जेवायला बोतायचं, आणि त्यानंतर आमच्या परिस्थितीत आकाश ति पाताळा इतकं अंतर आलं, अगदी कायापालट झाला आहे! त्यामुल्लं वीरभद्र हा महामूर्ख आहे हे ही सिद्ध झालंय. म्हणून तू त्यालाच जेवायला बोलाय. तुझ्या पूजेच्यासाठी तो अगदी योग्य व लायक आहे."

"अरे, असंच समजून मी त्याला आमंत्रण द्यायला गेलो होतो. त्याला ताबडतोब समजलं, कीं मी एका लहानशा देवतेची पूजा करायला

जातो आहे. त्यावेळीं ती काय म्हणाला याची तुला कल्पना आहे का?" त्याचं स्पष्ट शब्दांत मला सांगितले, "हा सगळा अंधविश्वास आहे. शुद्ध खुळचटपणा आहे. पूजाविना न करताच आमच्या घरीही परिस्थिती पातळली. हज्रकारं आता आम्ही सुखी नि समाधानी आहोत. तुमचा अपमान करण्याची त्यांची इच्छा नसेल; म्हणून तुझ्या-बद्दल तो कांहीच म्हणाला नाही." मुकुंद म्हणाला.

"मग तू माझ्याकडे कां आलास? तुला काय वाटतं कीं मी एक मूर्ख माणूस आहे?" रतनने विडून विचारले.

"हे कसं काय म्हणतो आहेस तू? कुठ्याबद्दल मला तरी जास्त कांही माहिती कुठे आहे? मी कासा तुला मूर्ख समजेन? तुला जेवायला नोखळण्याची सूचना आमच्या यांचे ज्योतिषी मारतंड शिवशर्माने दिली होती. त्यांच्याच सांगण्यावरून मी तुला निमंत्रण दिले, "मुकुंदने आपली बाजू सांगितली.

देवतेचा राग बाधा म्हणून पूजा करण्याचा सगळा देणारे शिवशर्मा; त्यांच्या मनांत रतनविषयी काय मत बनते होतं ते स्पष्ट झाले. आता रतनची मान शरमेने खाली गेली. तो एकटक जमिनीकडे पहात राहिला.

